

FOLKLORISTISTA LINGVISTIikkaa

– Christfrid Gananderin kansanrunokokoelman Lypsäjän sanat

Elina Palola

Historiallisten suullisen runon tallenteiden tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet, mutta kalevalamittaisen kansanrunouden kielestä on viime vuosikymmeninä silti tehty lingvististä tutkimusta suhteellisen vähän. Vielä 1900-luvun alkupuolella vallinnut vahva yhteys folkloristiikan ja fennistiikan eli suomen kielen tutkimuksen välillä on ohentunut. Runokielen tulkinnassa tarvitaan sekä lingvististä että vankkaa folkloristista osaamista. Monet runokielen muodot sekä sanat ovat nykykielen käyttäjän näkökulmasta jo hyvinkin arkaistisia ja usein monitulkintaisia. Kansanrunojen kieltä tutkittaessa on paitsi tunnettava historiallista fonologiaa, morfologiaa ja sanastoa myös pyrittävä ymmärtämään kansanrunojen kertomusmaailmoita sekä runokieltä. Kuten Timonen (2004, 11) toteaa: ”kalevalamittaisesta runoudesta on erityisen mittansa, arkaaisen kielensä ja laajojen, vaikeasti hallittavien aineistojensa myötä ehkä kehittynyt oma enemmän tai vähemmän hermeettinen maailmansa, jonka avautuminen modernille katseelle on hidasta”. Vanhan kalevalamittaisen runon tulkinnassa näkisin hedelmälliseksi folkloristien ja lingvistien yhteistyön, jota toivoisi harjoitettavan nykyistä enemmän.

TUTKIMUSAIHE JA TAVOITTEET

Tämän artikkelini tavoitteena on tarkastella vanhojen kalevalamittaisten kansanrunojen¹ kielen tutkimusta sekä folkloristiikan että lingvistiikan kannalta ja esitellä väitöskirjassani (Palola 2009) kehittämäni menetelmää, jossa yhdistän filologian² periaatteiden mukaisessa tekstikriittisessä analyysissä folkloristista ja lingvististä tutkimusotetta. Lisäksi haluan tuoda esille näkökulman kyseisten oppialojen yhteistyön mahdollisuuksista vanhojen kalevalamittaisten runojen kielen tutkimuksessa. Folkloristisella tutkimusotteella viitataan tässä siihen folkloristiseen kansanrunotut-

1 Käytän termiä ”kansanrunot”, ”vanhat (kansan)runot” ja ” vanhat (kalevalamittaiset) runot”, kun viitataan historiallisiin kalevalamittaisiin kansanrunoihin. Sama periaate koskee termiä ”kansanrunous”. Käytännössä nämä termit viittaavat tutkimuksessani SKVR-materiaaliin. Jos käytän termiä ”(kansan)runot” tai ”kansanrunous” viittaamassa yleisemmin suulliseen runomuotoiseen kansanperinteeseen, mainitsen siitä erikseen.

2 Määrittelen filologian vanhoihin teksteihin kohdistuvaksi tekstikriittiseksi tutkimukseksi, jossa tekstiä tulkitaan suhteessa kirjoittamisen aikaiseen kulttuuriin ja samalla pyritään myös editoimaan teksti nykylukijalle ymmärrettäväksi. Tekstivertailu on menetelmänä keskeinen.

kimukseen, joka on kiinnostunut selvittämään runojen rakenteisiin ja esittämiseen sekä niiden tekstien merkityksiin liittyviä kysymyksiä.

Tarkoitukseni on havainnollistaa, kuinka tarkka kielitieteellinen folkloristisen näkökulman huomioon ottava tutkimus avaa vanhoja runomuistiinpanoja uudella tavalla. Otan kantaa siihen, millaista kielitieteellistä tutkimusta kansanrunoista olisi hyödyllistä tehdä ja miten kansanrunotekstejä voidaan käsitellä niin, että niiden antama näyttö on kielitieteellisesti kestävä. Taustaksi hahmotan vanhojen kansanrunojen kielestä tehtyä tutkimusta ja otan esille keskeisimpiä käsityksiä kansanrunojen ja niiden tutkimuksen luonteesta. Tutkin runokieltä sellaisena kuin se on muistiin merkitty: kansanrunojen kieltä on syytä tarkastella kerroksellisena ilmiönä, sillä sana- ja säemuodot ovat voineet olla erilaisia sanelluissa ja lauletuissa muodoissa, ja runojen muistiinkirjoittajat ovat voineet tehdä omia muutoksiaan teksteihin.

Esittelen tässä artikkelissani yhden tavan tutkia vanhojen kansanrunojen kieltä. Konkreettisenä esimerkkinä lingvistis-folkloristisesta menetelmästäni syvennyn käsittelemään Christfrid Gananderin kansanrunokokoelman runoa *Lypsäjän sanat*, joka on julkaistu *Suomen Kansan Vanhat Runot* -teoksen XV osassa (SKVR XV) ja jonka useat säkeet ovat aikaisemmassa tutkimuksessa osoittautuneet lähes mahdottomiksi tulkita (ks. SKVR XV, 174; Palola 2009, 131). Gananderin kansanrunokokoelma syntyi 1700-luvun loppupuolella. Se on ensimmäinen laaja ja mytologisia teemoja sisältävä, mutta lähdekriittisesti vaikeasti käsiteltävä kansanrunokokoelma, ja siksi niin kiinnostava. Se on erityisen sopivaa materiaalia kehittämälleni metodille, joka on parhaimmillaan juuri vanhojen kryptisten runomuistiinpanojen tarkastelussa. Haluan myös valaista Gananderin poikkeuksellisen ja varhaisen runoaineiston laatua sekä arvioida SKVR XV:n runokonstruktioiden oikeutusta. Pohdintani koskevat nimenomaan oman tutkimukseni perspektiivistä noussutta käsitystä ja tulokset Gananderin runostoa. Kaikki johtopäätökseni eivät välttämättä ole yleistettävissä muihin (runo)aineistoihin, mutta menetelmäni on nähdäkseni sovellettavissa erilaisiin tutkimusotteisiin.

Aluksi tarkastelen fennistiikan ja folkloristiikan yhteistä historiaa kansanrunojen kielen tutkimuksen näkökulmasta. Mahdotonta olisi luetella kaikkea tehtyä tutkimusta, ja siksi tyydynkin nostamaan sekä fennistiikan että folkloristiikan puolelta esille muutamia keskeisiä tutkimussuuntia. Tämän jälkeen esittelen Gananderin kansanrunokokoelman, johon tutkimusaineistoni sisältyy. Ennen kuin käyn analysoimaan runoa *Lypsäjän sanat*, esittelen vielä metodini. Lopuksi kokoan yhteen keskeisimmät tutkimustulokset sekä pohdintani tulosten ja metodien sovellettavuudesta kansanrunojen kielen nykytutkimuksessa.

KANSANRUNOUDEN KIELI TUTKIMUSKOHTENA

Kansanrunouden kielen tutkimusta on jonkin verran ollut suomen kielen tutkimuksessa eli fennistiikassa aina vireillä. Sen on taannut jo fennistiikan ja folkloristiikan oppialojen vahva historiallinen yhteys, joka tulee erityisen hyvin esille Kaarle Krohnin edustaman niin sanotun maantieteellis-historiallisen menetelmän luomisessa 1800-luvun lopulla. Tämä kansanrunojen ja muun suullisen perinteen synty- paikkoja, historiallisia juuria, kehityshistoriaa ja eri alueille leviämistä selvittämään

pyrkinyt suuntaus sai virikkeitä klassillisesta filologiasta ja sen tekstikriittisestä menetelmästä. (Ks. esim. Heikel 1940, 757–758, 638–639; Karlsson & Enkvist 2000, 145–146; Katajamäki & Lukin 2013, 8–11; Kuusi 1980, 25–30; Timonen 2004, 14–15.)

Nykyfolkloristiikan kontekstualisoivat ja esityskeskeiset näkökulmat korostavat esitysolosuhteiden, esiintyjän tai runoilijan sosiaalisen aseman, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja laajempien sosiaalisten ja kulttuuristen kontekstien merkitystä. Keskeisiksi ovat nousseet myös runojen poetiikkaan ja käyttöön liittyvät kysymykset sekä intertekstuaalisten verkostojen hahmottaminen. Nykyfolkloristiikka suhtautuu kriittisesti maantieteellis-historiallisen suuntauksen pyrkimykseen selvittää runojen alkumuotoja ja kehityskulkuja. (Finnegan 1977, 24–51, 241; Harvilahti 1992, 12; Kallio 2013, 88–93; Laitinen 2004, 157–158; Tarkka 2004, 216, 2013, 76–79; Timonen 2004, 10–11.)

Intressit kansanrunouden kielen tutkimuksessa ovat vuosikymmenien ja -satojenkin aikana vaihdelleet kulloistenkin teoreettisten viitekehysten ja tutkimuskysymysten mukaan, samoin suhtautuminen kansanrunoihin lingvistisenä tutkimuskohteena. Hyvin vanhoja kansanrunoihin perustuvia suomen kielen tutkimuksia on jonkin verran, kuten 1600-luvun lopussa ja 1700-luvun alussa Erik Cajanuksen ja Daniel Jusleniuksen yritykset todistaa suomen ja heprean kielen samankaltaisuuksia kansanrunoista poimitujen esimerkkien avulla (Sarajas 1956, 127–128). Myöhemmin esimerkiksi Yrjö Penttinen (1941) on selvittellyt artikkelissaan August Ahlqvistin keräämien eteläkarjalaisten kansanrunojen kieltä, ja Aila Mielikäinen (1985) on tutkinut murteen osuutta eteläsavolaisissa kansanrunoissa. Petri Lauerma (2004) on tarkastellut Larin Parasken epiikan kielellistä variaatiota. Hannele Forsberg (1998) on suomen murteiden potentiaalia käsittelevässä tutkimuksessaan koonnut vertailuaineistonsa vanhoista suomalaisista kansanrunoista. Myös muut tutkijat ovat sisällyttäneet tutkimusaineistoihinsa runokieltä (esim. Koski 1967; Lehtinen 1979; Palander 1987; Paunonen 1974).

Hormia (1961, 24) toteaa Gananderin sanakirjaa käytetyn runsaasti primaarilähteenä folkloristiikan tutkimuksissa. Tämä näkyikin hyvin esimerkiksi Martti Haavion *Suomalaisessa mytologiassa* (1967), jossa Gananderin runotekstit ovat usein lähemmänkin analyysin kohteena. Osmo Hormian (1961) perusteellisen tutkimuksen *Gananderin sanakirjan lähteet* (GSL) lisäksi Gananderin kansanrunoainesten laatua ja lähteitä ovat tarkastelleet esimerkiksi A. R. Niemi (ks. esim. 1896, 1923) ja Annamari Sarajas (1956). Matti Kuusi (1969, 112–123) on tekstianalyttisessä tarkastelussaan käsitellyt Gananderin säkeitä *Myydyn neidon* runosta. Kuusi tarkastelee muutenkin kansanrunotutkimuksissaan toistuvasti kielellisiä kysymyksiä ja korostaa muun muassa sanakirjojen merkitystä folkloristisina lähdeaineistoina (ks. esim. 1962, 1963, 1978 ja 1985).

Nykyfolkloristiikassakin on pidetty esillä kansanrunojen kielen tutkimusta. Runojen tekstuaalisia ja kielellisiä kysymyksiä sekä runojen sanastoa tarkastelevat muun muassa Finnegan (1977), Harvilahti (1992), Niemi (1998), Sarv (1998), Timonen (2004), Kallio (2013) ja Saarinen (2013). Selkeimmin folkloristiikan ja fennistiikan yhteistä aluetta on kalevalamitan tutkimus, josta onkin useita tutkimuksia, esimer-

kiksi sen varhaishistoriasta ja suhteesta suomen kielen kehitykseen ja muutokseen sekä jonkin verran myös kvantitatiivisia selvityksiä kansanrunojen metriikasta (esim. Korhonen 1987; Kuusi 1949; Lauerma 2001; Leino 1982, 1986; Leskinen & Särkkä 1985; Sadeniemi 1951). Irmeli Pääkkönen on tarkastellut Carl Niclas Keckmanin kalevalamitan käyttöä ja tämän sepittämiä kalevalamittaisia runoja sekä verrannut Keckmanin ruotsinkielisiä käännöksiä suomalaisista kansanrunoista niiden suomenkielisiin lähdeteksteihin (Pääkkönen 2005, 1, 26, 44, 47, 56, 81–91).

Kansanrunoutta on pidetty ja pidetään arvokkaana näytteenä ja lähteenäkin kirjoitetusta suomesta, mutta suhtautuminen sen tutkimuskäyttöön on herättänyt ristiriitoja: *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kokoelman arvo tutkimuskohteena on joskus jopa pyritty mitätöimään. Kansanrunojen kieleen kohdistuvaa perustutkimusta muusta kuin metriikasta on hyvin vähän. (Lauerma 2004, 7.) Murretutkimuksessa, joka oli fennistiikassa keskeisellä sijalla koko 1900-luvun ajan (ks. esim. Räisänen 1980, 46–47), on suhtauduttu hyvin varauksellisesti runojen todistusvoimaan murrepiirteiden esiintymisen näkökulmasta (ks. Lauerma 2004, 7).

Kansanrunomateriaalin ei ole luonteensa puolesta katsottu sopivan tutkimuskohdeksi perinteisen murteentutkimuksen tavoitteelle kartoittaa eri alueiden murteiden äännehistoriallisia ominaispiirteitä. Etenkin runojen liikkuvuus murrealueelta toiselle on nähty ongelmaksi murretutkimuksessa: samat runosäkeet leviävät kielialueelta toiselle pitkienkin matkojen päähän, jolloin ne eivät enää välttämättä edusta muistiinmerkitsemisalueensa murretta. Myös kansanrunojen kerääjistä oli laadultaan epätasaista: vaikka joukossa oli taitavia suomen kielen käyttäjiä ja tutkijoita, oli osalla puolestaan suomen kielen taito hyvinkin heikko. Kerääjiä oli useilta eri murrealueilta, ja kaikki eivät välttämättä runoja kirjatessaan pystyneet sulkemaan oman murretaustansa vaikutusta pois. Myös ortografia horjui vielä 1700–1800-luvulla suuresti. Runomuistiinpanojen luotettavuutta heikentää sekin, että kirjaajat ovat välillä käyttäneet pikakirjoitusta ja hyvinkin viitteellisiä merkintätapoja. Lisäksi kirjaajat ovat voineet alkuankin jo kuulla muodon väärin, ja puhtaaksikirjoitusvaiheessa näitä virheitä on voinut tulla vielä lisää. Tällaisen tahattoman muokkauksen lisäksi runomuistiinpanoja on voitu muuttaa tarkoituksellakin. Joskus siihen on jopa kehoitettu. (Forsberg 1998, 111; Itkonen 1936, 62–63, 65; Krohn 1918, 29–32; Lauerma 2004, 7–9; Lehtinen 1979, 187; Mielikäinen 1985, 64–65, 67–68; Palander 1987, 28; Paunonen 1974, 187, 202.)

Kerääjien tavat ja tarkkuus merkitä runoja muistiin vaihtelivat. Jos runon kaava oli kerääjälle tuttu, saattoi muistiinpano koostua pelkistä sanojen alkukirjaimista, ja teksti täydennettiin jälkikäteen vanhan mallin perusteella. (Ks. esim. Saarinen 2013, 34–36; Tarkka 2005, 35–36, 56–58.) Nykyfolkloristiikassa korostetaan myös sitä, että laulut harvoin esitettiin kahta kertaa samanlaisina. Eeppisiä runoja ei toistettu sanatarkasti mutta ei myöskään vapaasti improvisoitu, vaan esittäessään laulaja reprodusoi aina oman tulkintansa, johon vaikuttivat laulajan tottumus, taidot ja tavoitteet sekä kollektiivitradiition ja esitystilanteen vaatimukset. Laulaja saattoi muokata tai yhdistellä tiettyä runoa muihin teemoihin sen mukaan, mitä halusi esityksellään juuri kyseiselle yleisölle sanoa. (Finnegan 1977, 241–243; Harvilahti 1992, 90–92, 145–147, 2004, 196; Kallio 2013, 78–79, 86–87; Saarinen 1991, 207–208.)

Motivaatio ja tavoitteet runojen tallentamiseen ovat myös vaihdelleet kerääjittäin aina kansanperinteen tallentamisesta kielentutkimuksen aineiston keräämiseen: olennaisinta oli usein kirjata muistiin säkeiden ja juonen perushahmo (ks. esim. Harvilahti 1992, 167–169; Kallio 2013, 77–80; Saarinen 2013, 38). Toisaalta jotkut kerääjät, kuten A. A. Borenius, puolestaan pyrkivät mahdollisimman yksityiskohtaiseen ja kielitieteellisesti tarkkaan transkriptioon (ks. Lauerma 2001, 44–45, 2004, 8–9; Saarinen 1991, 193–194). Runojen kieliasun säilymisestä autenttisena paitsi muistiinmerkitsemisprosessissa myös runojen liikkuaessa on esitetty erilaisia arveluita. Vanhastaan suomalaisessa loitsututkimuksessa on ajateltu, että maagisessa käytössä loitsuja tuskin on muuteltu, sillä taikojen ja loitsujen uskottiin toimivan vain, jos ne lausuttiin aina täydellisinä ja sanatarkasti. Uudemman tutkimuksen mukaan suomalaiset loitsut ovat kuitenkin saattaneet varioida varsinkin alueellisesti huomattavastikin, ja tietäjät ovat usein vielä muokanneet niitä kulloisenkin tilanteen mukaan. (Hautala 1960, 21; Siikala 1999, 66–68, 97.) Kerääjille lausuttaessa loitsut esitettiin mielellään vajavaisina tai ainakin vaarallisimmat kohdat pyrittiin jättämään pois – useistakin syistä. Runonlaulajilla oli pelko esimerkiksi siitä, että kerääjä saattaisi ilmiantaa laulajan noituuden harjoittamisesta. Muut syyt liittyivät loitsuihin ja loitsimiseen itsessään: Loitsujen tehon pelättiin katoavan, jos niitä käytetään tarpeettomasti. Loitsun saattoi myös menettää itseltään, jos sen antoi jollekin toiselle täydellisenä; taikavoiman uskottiin siirtyvän sille, joka loitsun kuuli. (Hautala 1960, 21–22; Porthan 1983, 91; Siikala 1999, 68–69.)

Suullisten runojen erikoiset kielelliset muodot on usein leimattu kokonaisuuden kannalta merkityksettömiksi arkaismeiksi (ks. esim. Finnegan 1977, 111; Mielikäinen 1985, 76–78), ja saatettu siksi jättää tutkimatta. Kielellisiä piirteitä on selitetty usein myös pelkästään runomitan vaatimuksilla. Kuitenkin on huomioitava, että muistiinpanovaiheessa runonlaulajia on usein pyydetty sanelemaan runot, jolloin runojen kieliasu on saattanut lähestyä puhuttuja murteita. Runopuhunnassa mitataan ei välttämättä ole säilynyt (esim. loppuheiton vuoksi), vaikka se lauletuissa versioissa olisikin ollut virheetön. Esimerkiksi 1800-luvulla A. A. Borenius pyysi esittäjiä ensin lausumaan ja sitten laulamaan saman runon. Hän huomasi, että lausutuissa runoissa esittäjä saattoi käyttää oman arkikielensä piirteitä, kun taas lauletuissa versioissa kieli oli konservatiivisempaa. Lausuttujen ja laulettujen versioiden välillä on todettu esiintyvän jonkin verran leksikaalista ja morfosyntaktista variaatiota, kuten sanojen korvautumista toisella tai esim. loppuheittoa, vaikka pääasiassa erot liittyvätkin säkeiden pituuseroihin. (Itkonen 1936, 63; Lauerma 2001, 44–45, 2004, 8–9; Saarinen 1991, 198–199, 2013, 40.) Sanelun perusteella kirjattujen runojen kieliasua ei siis voida välttämättä selittää pelkästään runomitan vaatimuksilla.

Joka tapauksessa on selvää, että runojen kieli eroaa tavallisesta puhekielestä vaikka onkin suullista perinnettä (ks. esim. Finnegan 1977, 109–112). Aila Mielikäinen on tutkinut murteen osuutta eteläsavolaisissa kansanrunoissa. Hän pystyy osoittamaan tutkimusaineistonsa eteläsavolaisista kansanrunoista niin itämurteisuuksia (esim. heikkoasteisuus t:n astevaihtelussa: *luavullista laulajata*), savolaismurteiden piirteitä (esim. pitkän a:n ja ä:n diftongiutumisen: *moa, peä*), eteläsavolaisuuksia (esim. persoonapronominien *miä, siä* -variantit) kuin arkaismeja ja vieraita murrepiirteitäkin. Mielikäinen toteaa, että jotkut piirteet saattavat säilyä runossa jo

pelkästään runomitan vaatimuksesta; tällaisia ovat paitsi vokaalienvälinen h (esim. *elettihin*) myös esimerkiksi *aja-*, *äjä-*verbit (esim. *lepäjän* pro *lepään*) ja kolmannen persoonan alkuperäinen preesensin tunnus -pi (esim. *lyöpi*). Toisaalta Mielikäinen toteaa, että vaikka itämurteille tyypillinen loi-monikko (esim. *tyttöloitä*) sopisi runomittaan, on sitä runoissa yllättävän vähän. Selvimmin runojen murteellisuutta ohjailee Mielikäisen mukaan kuitenkin runomitta (ks. myös Saarinen 1991, 206). (Mielikäinen 1985, 64–78.)

GANANDERIN KANSANRUNOKOKOELMA JA SEN VAIHEET

Välttääkseni omassa tutkimuksessani edellä esiteltyjä lähdekriittisiä karikoita olen selvittänyt Gananderin kansanrunomateriaalin taustan perusteellisesti ja esittelen sen seuraavassa. Teen myös analyysissäni läpinäkyviksi ne seikat, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet siihen, millainen Gananderin *SKVR XV*:ssä hahmotettu runokokoelma on.

Christfrid Ganander oli 1700-luvun huomattavimpia runojen kerääjiä. Gananderin laaja, suomalaista muinaisuskoa ja kansanrunoutta käsittelevä ruotsinkielinen *Mythologia Fennica* (1789) oli kansanrunonäytteidensä ansiosta merkkiteos, laajin suomalaisen kansanrunouden julkaisu ennen 1800-lukua. (Sarajas 1956, 284, 286; Nuutinen 1997, IX, XIII.) Gananderin päätyö on lähes 3 000 sivua käsittävä suomen kielen sanakirja *Nytt Finskt Lexicon* (1937–1940). Sen käsikirjoitus valmistui vuosina 1786–1787, mutta sanakirja julkaistiin käsikirjoituksen näköispainoksena vasta 1937–1940. Liisa Nuutinen (1997) on toimittanut sanakirjan alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta uuden nykyaikaisella painoasulla kirjoitetun laitoksen. (Nuutinen 1997, IX–X; Pentikäinen 1995, 136.)

Gananderilla oli luultavasti hallussaan 1700-luvulla lähes kaikki se kansanrunomateriaali, joka siihen mennessä oli kirjattu muistiin (Hormia 1961, 66–68). Gananderin oman käsityksen mukaan aineiston laajuus oli vieläkin suurempi: hän otaksuu käyneensä läpi kaikki Suomessa saatavilla olevat (kansan)runot (Ganander 1984, Företal). Nykypäivään saakka säilyneessä kansanrunomateriaalissa on kuitenkin noin 195 säettä, jotka jo 1700-luvulla luultavasti liikkuivat kerääjien keskuudessa, mutta joita Gananderilla todennäköisesti ei ole ollut hallussaan. Nämä säkeet sisältyvät sellaisiin muistiinpanoihin, joita Ganander todennäköisesti ei ole lainkaan tuntenut, sillä mitään merkkejä niiden sisällöstä ei Hormian selvityksen mukaan ole löydetty Gananderin säilyneistä teoksista. Hormian mukaan noin 4 490 kansanrunosäettä on säilynyt Gananderin teoksissa meidän päiviimme. (Hormia 1961, 66–68, 81–82.) Oman selvitykseni perusteella luku olisi hieman suurempi: 5 368–5 908 (ks. Palola 2009, 36–38). Hormia (1960, 292) arvioi 1780-luvulla yleensä muistiinmerkittyjä säkeitä olleen noin 9 000–10 000, joista hän arvelee Gananderin tunteneen noin 8 956 säettä. Kun puhun Gananderin kansanrunokokoelmasta, tarkoitan sitä kokoelmaa, jota on hahmotettu *SKVR XV*:ssä. Sen lisäksi Gananderilla oletetaan siis olleen hallussaan kolmisentuhatta säettä, jotka ovat kadoksissa.

Oletettavasti Gananderilla oli 1700-luvulla hallussaan kokonaisia runotekstejä erilaisina muistiinpanoina, käsikirjoituksina ja painettuina teksteinä. Nämä

Gananderin muistiinpanot ovat lähes kaikki kadonneet, luultavasti palaneet tai joutuneet muuten hukkaan. Vain muutamia on säilynyt, lähinnä Sakari Topelius vanhemman kokoelmassa. Suuri osa Gananderin alkuperäisen kokoelman runosäkeistä on kuitenkin säilynyt jälkimaailmalle, koska Ganander on kirjoittanut niitä esimerkiksi teoksiinsa. Suurin osa näistä runosäkeistä on poimittu Gananderin teoksista ja julkaistu *Suomen Kansan Vanhat Runot* -teoksen XV osassa vuonna 1997. (SKVR XV, XXVIII–XXX.)

Gananderin runokokoelma *SKVR XV*:ssä on varsin ainutlaatuinen useastakin syystä. Ensinnäkin se on poikkeuksellisen laaja ja poikkeuksellisen varhainen. Taustaltaan se poikkeaa huomattavasti 1800-luvulla systemaattisesti kerätystä runomateriaalista, jossa yksittäiset runotekstit ovat yleensä yhden kerääjän melko lailla kokonaisina kirjaamia. Tavallisesti *SKVR*-kokoelman runojen perushahmo vastaa suunnilleen sitä, mitä tallentajalle on esitetty, tosin edellä käsiteltyjen lähdekriittisten ongelmien puitteissa. Gananderin runokokoelma on puolestaan *SKVR XV*:n toimittajien Matti Kuusen ja Senni Timosen hahmotelma, jossa he ovat pyrkineet rakentamaan uudelleen kokonaisuuksiksi Gananderin teoksista poimimansa irralliset runosäkeet. Väitöstutkimukseni taustaksi selvitin perusteellisesti *SKVR XV*:ssä hahmotellun Gananderin runoaineiston taustaa, missä hyödyin runsaasti keskusteluista ja selvityksistä teoksen toimittajan Senni Timosen kanssa. Timonen korostaa, että Gananderin runojen selvitystyö oli Matti Kuusen viimeinen suuryritys, jota hän oli kaavaillut jo vuosikymmeniä. Kuusen sairastuttua vuonna 1995 Timonen jatkoi aluksi Kuusen rinnalla ja lopulta yksin Kuusen työtä. (Sähköpostitieto Timoselta 17.1.2008; ks. myös Timonen 1998, 11.) *SKVR XV*:ssä esitelty kokoelma pyrkii olemaan yhdessä Osmo Hormian (1961) väitöstutkimuksessaan (GSL) selvittämien säkeiden kanssa rekonstruktio siitä, minkä tyyppinen runokokoelma Gananderilla oli hallussaan 1700-luvulla.³ (SKVR XV, XXVIII–XXX.)

Työnsä aluksi Kuusi ja Timonen järjestivät Gananderin säkeet temaattisiin, tiettyä myöhemmästä perinteestä tunnettua runoa tai tiettyjä runostoja edustaviin sikermiin ja vertasivat Gananderin runositaatteja muihin, lähinnä *SKVR*-sarjassa julkaistuihin runoaineistoihin. Näin he pyrkivät hahmottamaan, minkä tyyppiin yhteyksiin Gananderin yksittäiset säkeet ovat saattaneet kuulua. Vertailuaineistojen avulla Gananderin sitaatit alkoivat vähitellen hahmottua kokonaisuuksiksi, ”tietynlaisiksi Gananderin lähdeaineistojen rekonsruktioiksi”. (SKVR XV, XXVIII–XXIX.)

SKVR XV:ssä korostetaan, että siinä julkaistujen runojen suhde niihin tekstikonaisuuksiin, jotka Gananderilla oli hallussaan 1700-luvulla, vaihtelee varmuusasteiltaan hyvin paljon. Parhaimmassa tapauksessa *SKVR XV*:ssä julkaistu Gananderin runo on selkeästi ja varmasti jonkin tunnetun ja säilyneen runon rinnakkaiskopio. Silloin runon hahmo on varmalla pohjalla, mutta epävarmemmaksi runojen muodostaminen muuttuu heti, kun kaikille runon sitaateille ei löydykään vastinetta tunnetusta rinnakkaistekstistä. Silloin *SKVR XV*:ssä on tukeuduttu

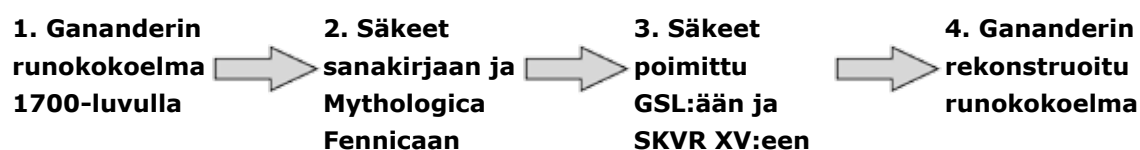
3 On huomattava, että vain se osa kokoelmasta pystytään rekonstruoimaan, joka on säilynyt meidän päiviimme joko Gananderin tai muiden teoksissa. Kadonneista säkeistä ei voida tietää, mitä ne ovat olleet. Rekonstruktioilla ei tässä tarkoiteta yritystä palauttaa tai hahmottaa ”alkuperäisen”, vuosisatoja sitten syntyneen runon ”alkumuoto”, vaan pyrkimystä hahmottaa Gananderin hallussa olleen runoston kokonaisuutta. (SKVR XV, XXIX, XXXIX.)

oletukseen, että saman runon eri versiot voivat vaihdella hyvinkin paljon, mutta kuuluvat silti yhteen. Rekonstruktioihin ja hypoteettisiin rakennelmiin on täyty-nyt turvautua silloin, kun runolle ei ole löytynyt vanhaa rinnakkaiskopiota, mutta kuitenkin vastineita myöhemmästä perinteestä. Silloin runon alkuperä on vain ehdotuksen tasolla. Kaikkein epävarmin tilanne on silloin, kun jollekin tekstille ei löydy vastinetta myöhäisemmästäkään perinteestä. Silloin on mahdollista, että kyseessä on jäljettömiin kadonnut kopio tai jonkun Gananderin avusta-
jan sepittämä aidolta näyttävä kalevalamittainen runo. (SKVR XV, XXVIII–XXX.)

Kuvassa 1. esitän erittäin karkean havainnekuvan siitä prosessista, mitä Gananderilla olleesta kansanrunomateriaalista tiedetään ja arvellaan tiedettävän. Luonnollisestikaan prosessi ei ole ollut näin suoraviivainen eikä ole perusteltua väittää, että SKVR XV:een rekonstruoitu kokoelma olisi sama kuin Gananderin alkuperäinen kokoelma. Kuitenkin säkeet (hakasulkeisiin merkityt lukuun ottamatta) ovat Gananderin omakätisesti sanakirjaansa ja *Mythologia Fennica*n kirjoittamia. SKVR XV:n toimittajien systemaattisen ja huolellisen lähdetietojen ja viittausten merkitsemisen avulla jokainen säe on tarkasteltavissa kokonaisuuden lisäksi kuitenkin myös itsenäisenä, muista runosäkeistä irrallisena elementtinä.

Kuva 1. Gananderin runokokoelman vaiheet

Gananderin kansanrunomateriaali jakaantuu SKVR XV:ssä neljään eri säetyyppiin. (Tiedot perustuvat keskusteluun Senni Timosen kanssa 9.3.2005; ks. myös SKVR XV, XXX.)

1. Perussäkeet. Nämä säkeet ovat aitoa Gananderin kansanrunomateriaalia, ja ne on poimittu Gananderin sanakirjasta.

2. Vaihtoehtosäkeet. Nämäkin ovat aitoa materiaalia Gananderin sanakirjasta, mutta ne eroavat perussäkeistä siinä, että ne ovat todennäköisesti peräisin eri toisinnosta kuin vastaavat perussäkeet ja muut säkeet runossa, joihin ne SKVR XV:ssä on yhdistetty. Nämä säkeet ovat ainoita, jotka ovat säilyneet tuosta kyseisestä toisinnosta.⁴ Ne ovat hyvin arvokasta materiaalia, sillä ne ovat ehkä vielä ainutlaatuisempaa Gananderin materiaalia kuin perussäkeet. Nämä vaihtoehtosäkeet ovat SKVR XV:n Gananderin runoteksteissä kaksoishuutomerkkien sisällä (!! !!), jotka symboloivat lukijalle varoitusmerkkejä: ”huomatkaa, nämä säkeet eivät välttämättä kuulu tähän yhteyteen, vaan periytyvät kenties toisesta toisinnosta!”

3. Täydennykset *Mythologia Fennicasta*. Sanakirjasta poimittujen säkeiden muodostamia runokokonaisuuksia on täydennetty SKVR XV:een *Mythologia Fennican* runosäkeillä. Mallina täydennyksille ovat olleet muut säilyneet kansanrunot. Nämä

4 Tosin yksinäisiäkin säkeitä on liikkunut, eli täydellistä toisintoa ei välttämättä ole ollut Gananderin hallussa.

täydennykset on merkitty kaarisulkeisiin. Ne eivät välttämättä ole enää niin kansanomaisia säkeitä kuin sanakirjasta poimitut sitaatit, sillä ne on painettu, ja alkuperäistä käsikirjoitusta ei ole päästy tutkimaan. Ne ovat kuitenkin vain Gananderin itsensä toimittamia, eivät muiden. *SKVR XV*:n toimittajien mukaan kansanrunosäkeiden murremuodot ovat sanakirjassa alkuperäisemmän tuntuisia kuin *Mythologia Fennicassa*.

4. Täydennykset muiden säilyneiden kansanrunojen perusteella. Näitä säkeitä ei ole löydetty Gananderin säilyneistä teoksista, vaan ne ovat toimittajien lisäyksiä. Kuitenkin voidaan olettaa, että nuo täydennetyt säkeet tai jotkin niiden toisinnot ovat voineet olla 1700-luvulla Gananderin hallussa, mutta hän ei ole tallentanut niitä mihinkään teokseensa. Näin niistä ei ole säilynyt todisteita meidän päiviimme. Näitä voisi varovaisesti kutsua Gananderin kadonneiksi säkeiksi. Nämä täydennykset perustuvat nimittäin valtaosin sellaisiin 1700-luvun teksteihin, joita tai joiden kopioita Gananderilla oletetaan olleen hallussaan. Kun *SKVR XV*:n toimittajat ovat nuo lisäykset tehneet, heillä siis on tällöin ollut mallina erittäin vahvoin perustein sama runo, joka todennäköisesti on ollut Gananderin hallussa. On myös sellaisia täydennyssäkeitä, jotka on otettu myöhemmistä runomuistiinpanoista. Näissä tapauksissa runon aikalaistekstejä ei ole löytynyt, ja säkeiden hahmo on tietysti hypoteettisempi.

FOLKLORISTIS-LINGVISTINEN METODI

Kalevalamittaisen runon folkloristisessa nykytutkimuksessa on herännyt kiinnostus runoalueiden keskinäiseen ja sisäiseen variaatioon sekä variaation taustoihin. Runonlaulu nähdään esittäjänsä merkityksellisenä toimintana. Yhtenä keskeisenä pyrkimyksenä on selvittää, miten ja missä runoja on käytetty sekä laulujen merkitystä esittäjilleen, jolloin merkittäviksi elementeiksi tutkimuksessa nousevat runojen tallennusajankohtina eläneet paikallisyhteisöt. Runotutkimuksessa korostetaan runolaulua sosiaalisena vuorovaikutuksena sekä osana sitä sosiaalista ja kulttuurista kontekstia, joka kunakin aikana ja eri alueella on laulamiseen liittynyt. Kiinnostus kohdistuu myös yksittäiseen laulajaan, tämän identiteettiin ja identiteettikäsitteeseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja etniseen taustaan sekä asemaan omassa yhteisössään. (Finnegan 1977, 244–246; Harvilahti 1992, 13–18; Kallio 2013, 75, 85; Tarkka 2005, 388–390; Timonen 2004, 28.) Tarkka (2005, 10–11) korostaa, että runojen viestejä ei voi ymmärtää, jos ei jäsennä niiden etnografista kontekstia.

Tällaiset kysymyksenasettelut tulevat hyvin lähelle sosiolingvistiikkaa, jonka tavoitteena on selvittää muun muassa kielen ja yhteiskunnan välistä suhdetta, kielenulkoisten tekijöiden vaikutusta kieleen ja sen variaatioon sekä yksilöiden kielellistä identiteettiä. Folkloristiikkaa ja sosiolingvistiikkaa yhdistävä etnopoetiikan suuntaus tarkastelee suullisen runouden kulttuurisidonnaisia rakenteita sekä tekstin kielellisten että myös kielenulkoisten piirteiden kautta (ks. esim. Hymes 1981; Tedlock 1983; Kallio 2013, 101). Etnopoetiikka on sisällön, muodon ja merkityksen analyysia, joka tarkastelee kansanrunojen tuottamista kielellisinä tekoina (Anttonen 2004, 375–376).

Perinteisellä filologialla ja historiallisella folkloristiikalla oli yhtenevät menetelmät ja päämäärät (ks. esim. Katajamäki & Lukin 2013, 8–11): karkeistetusti sanottuna molemmat suuntaukset pyrkivät kriittisen tekstivertailun kautta etsimään alkupe räisiä muotoja sekä tietoa tekstien historiasta ja muutoksesta. Frog (2013, 23–29) kirjoittaa mielenkiintoisesti historiallisen metodin soveltamisesta nykytutkimukseen ja synkroniseen tutkimusotteeseen. Nykyfolkloristiikan intertekstuaalinen luenta, joka tarkastelee eri genrejen välistä vuorovaikutusta runoissa (esim. Tarkka 2004, 216; 2005, 63–67; 2013, 76–102) lähestyy tekstivertailun ja kontekstisidonnaisen metodimallinsa kautta kiehtovasti filologista kielitieteellistä tutkimusta. Samoin näen lingvistisesti erittäin kiinnostavaksi myös Jouni Hyvösen (2004) tarkastelun Lönnrotin tekstualisointistrategioista ja Jukka Saarisen (2013) harjoittaman tekstivertailun ”laulajan äänen” selvittämisessä. Yhdessä folkloristisen ja lingvistisen tutkimusotteen kanssa olisi mahdollista selvittää paitsi laulajan myös kirjurin ”ääntä”, käsialaa, tekstissä. Näiden rajapintojen kohtaamisen näkisin erityisen hyödylliseksi suomalaisessa ja fennistisessä kansanrunotutkimuksessa.

Lauerman (2004, 7) mukaan kielentutkijat eivät ole ymmärtäneet *SKVR-korpuksen* luonnetta, mikä on heijastunut käytännössä runokielen tutkimuksen puutteena. Yhdistän tämän erityisesti perinteisen murretutkimuksen tavoitteisiin sekä kysymyksiin kansanrunojen syntyselvityksestä ja yksittäisten runotekstien paikannuksesta. Jos tutkimuksessa tavoitteena on selvittää jonkin tietyn alueen puhekielen piirteitä, ei runomateriaali olekaan siihen sopiva aineisto. Runokielen tutkimuksen tuloksia ei voi yleistää koskemaan puhekieltä. Kokonaan oma kysymyksensä on myös se, kuinka luotettavasti runot voidaan ylipäätään paikallistaa ja mitä paikallistamisella kulloinkin tarkoitetaan. Saantipaikkakunta on luonnollisesti eri asia kuin runon syntymäpaikka. Runon saantipaikkakunta voidaan nimetä silloin, kun tiedossa on varmasti paikkakunta tai alue, mistä runoteksti on merkitty muistiin. Sen sijaan runojen syntymäseutujen selvityspyrkimykseen nykyfolkloristiikka suhtautuu hyvin kriittisesti (ks. esim. Apo 1981; Anttonen 2004, 50–52; 13–14; Frog 2013, 25; Katajamäki & Lukin 2013, 9).

Näkisin kansanrunojen lingvistisessä lähestymistavassa keskeiseksi tutkimuksen näkökulman ja kysymyksenasettelun, joista paljolti riippuu se, onko vanha kansanrunomateriaali kielentutkijalle käypää materiaalia vai ei; ovatko esimerkiksi kansanrunojen lähdekriittisiin ongelmiin perustuvat seikat tutkimukselle haitta. Runokieli sekä kansanrunojen keräämiseen ja tallentamiseen liittyvät seikat asettavat omat haasteensa tutkimusmenetelmille. Murremaantieteellisessä tutkimuksessaakin runokieltä voidaan silti hyödyntää luotettavana lähteenä. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaineessa on tehty runsaasti murremaantieteellisiä tutkimuksia kansanrunojen sanastosta (ks. esim. Hylkilä 1984; Jansa 1984; Marjaniemi 1977; Mustaparta 1995). Tällainen lähestymistapa kertoo muun muassa tietyn alueen runomateriaalin olemuksesta.

Runot ovat myös saattaneet säilöä sellaista kielellistä ainesta, joka muualta murteesta on jo kadonnut. Monet arkaistiset murrepiirteet voivat säilyä runoissa paljon pitempään kuin tavallisessa puhekielessä, ja runoissa on nähtävissä myös kielessä tapahtuneita historiallisia muutosprosesseja (ks. Mielikäinen 1985, 80). Omissa tutkimuksissani (Palola 2001, 2009) olen verrannut sananloppuisen k:n

merkitsemistä vanhoissa kansanrunoissa vastaavan alueen puhekielestä saatuihin tutkimustuloksiin sananloppuisen k:n esiintymisestä. Havaittiin, että loppu-k:ta on merkitty runoihin sellaisillakin alueilla, joiden puhekielestä loppu-k on hävinnyt jo satoja vuosia ennen keräysaikaa, saati ennen nykypäivää. Sananloppuista k:ta esiintyi myös kiistatta kaakkoismurteiden alueelle paikantuissa runoissa, mutta kielihistoriallisen ja murremaantieteellisen tutkimushistorian valossa olisi silti kestämätöntä väittää, että kaakkoismurteiden alueella olisi 1700-luvulla esiintynyt puhekielessä sananloppuista k:ta.

Pääsääntöisesti runot näyttäisivät kantavan murrealueidensa piirteitä (Mielikäinen 1985, 78–81). Väitöstutkimukseni osoittaa, että Gananderin kokoelman runot eivät ole kielellisesti sekavaa massaa, jossa voi esiintyä mitä tahansa murrepiirteitä sekaisin. Runojen kieli toki poikkeaa keräysaikansa ja -paikkansa murteesta. Syvällisesti puhekielen ja runokielen yhteyttä ei kuitenkaan ole tutkittu. Olisikin kiinnostavaa tarkastella eri alueilla puhekielen variaatiota verrattuna saman alueen runokielen variaatioon, kumpaakin omana rekisterinään. Kuten Mielikäinen (1985) eteläsavolaisten runojen murteellisuuksien tutkimuksellaan osoittaa, murremaantieteellisen ja kielihistoriallisen tiedon valossa on mahdollista hahmottaa vanhoista kansanrunoista runokielen, arkaismien ja murrepiirteiden suhteita. Tämän olen havainnut myös omissa tutkimuksissani sananloppuisen k:n esiintymisestä ja merkitsemisestä vanhoissa kansanrunoissa (Palola 2001, 2009).

Runoaineistot voivat valaista jonkin yksittäisen historiallisen muodon morfologiaa. Filologisen perinteen mukaisesti lähden siitä, että jokainen muoto, vaikkapa vain yksikin esiintymä, on arvokas, ei kuvaamassa runon alkuperää, kulkua tai alueen murteellisuutta, vaan valottamassa historiallista morfologiaa. Väitöstutkimukseni (ks. Palola 2009, 190–191, 194, 197, 233, 236–238) perusteella voin esimerkiksi sanoa, että Ganander näyttäisi tavoittaneen todella arkaistista kielellistä ainesta, jota ei ole muualla juuri säilynyt, kuten adverbit *muunnak* (muualle) ja *kunnak* (kunne) sekä esimerkiksi erittäin mielenkiintoisen prolatiivimuodon *otavaisten olkapäitek*.

Se näkökulma, jota kansanrunojen kielen tutkimuksessa haluaisin painottaa, on kansanrunotekstien itseisarvo kielellisenä tutkimuskohteena. Pitäisi siis tutkia, millaista on kansanrunojen kieli: mitä runot pitävät sisällään, mitä kielellisiä piirteitä ne ovat säilöneet itseensä, miten niiden kieli poikkeaa nykysuomesta, mitä arkaismeja ne kantavat mukanaan ja mitä ne kertovat kielenkäyttötavoista. Väitöskirjatutkimukseni (Palola 2009) näyttää, kuinka mainiosti perusteellinen filologinen analyysi sopii vanhojen kansanrunojen kielelliseen tutkimukseen. Kansanrunojen filologisessa analyysissä painottuu eri tekstien tarkka vertailu ja niiden kielellinen analyysi tekstien kulttuurihistorialliselta pohjalta. (Ks. Palola 2009, 43–46.)

Kun tutkitaan runokieltä monikerroksisena, vältetään niiltä ansoilta, joita murre-tutkimus on kansanrunotutkimuksessa perinteisesti pelännyt. Tällaisessa kysymyksenasettelussa nousee oleelliseksi esimerkiksi kirjurin osuus – se nähdään siis tutkimuksen arvoisena itsessään eikä ongelmana. Tällaisessa näkökulmassa edellä useaan otteeseen mainitut vanhojen kansanrunojen lähdekriittiset ongelmat poistuvat: tutkimuskohteena on juuri kirjurin merkintä, olkoon se sitten vaikka

virhekin. Väitöskirjassani (Palola 2009) tarkastelin Gananderia kirjurina ja havait-
sin muun muassa, että vaikka pääperiaatteena Gananderilla näyttää olleen runo-
sitaattien kirjaaminen uskollisesti lähteen mukaisesti, on hän myös jonkin verran
muokannut kielellisiä piirteitä oman kielellisen näkemyksensä mukaisesti. Kielelli-
nen ja folkloristinen analyysi voivat yhdessä kertoa myös yksittäisen julkaisun tai
tietyn kerääjän kirjaaman aineiston mytologisten seikkojen laadusta ja tasosta.
Analyysi voi paljastaa myös jotakin runojen muistiinmerkitsijän maailmankuvasta
ja käsityksistä suomalaisesta mytologiasta. Esimerkiksi väitöstutkimukseni perus-
teella hahmottuu Gananderista kuva monimuotoisena filologina, joka pyrkii oiko-
maan harhakäsityksiä ja antaa ymmärtää, että itse ei uskonut siihen, mistä *Mytho-*
logia Fennicassaan (Ganander 1984) kertoo. (Ks. Palola 2009, 198–201, 240–242,
244–245.)

Runokielen tutkimus voi parhaimmillaan tuoda arvokasta lisätietoa tutkittavasta
runomateriaalista ja sen laadusta. Väitöstutkimuksessani kielellinen ja folkloristi-
nen analyysi osoittivat yhdessä selkeästi, että Gananderilla on ollut kansanrunoko-
koelmassaan useita erilaisia runotekstejä, joissa tietyt säkeet ovat esiintyneet eri
tavoin useassa eri kontekstissa ja eri tekstissä. Näyttää varmalta, että Gananderilla
on ollut hallussaan erittäin arvokasta ja arkaistista runomateriaalia, jota muualla
ei ole säilynyt. Lisäksi havaitsin, että runokieli Gananderin kirjaamana on jättänyt
oman jälkensä kielitieteellisiin teoksiin kielellisten muotojen kuvauksessa. Yleistet-
tynä tämä tarkoittaa, että esimerkiksi vanhoissa sanakirjoissa ja kieliopissa saat-
taa olla esiteltyinä muotoja, jotka perustuvat vain yhden kirjurin virheelliseen tul-
kintaan tai merkintään. Runokielen tutkimus ja analyysi voivat siis osaltaan valaista
suomen kielen tieteellisen kuvauksen historiaa. (Palola 2009, 230–234.)

LYPSÄJÄN SANOJEN ANALYYSI

Vanhat runot puhuvat usein asioista ja ilmiöistä, jotka ovat nykykulttuurissa jo
vieraita. Erityisesti mytologiset hahmot ja ilmiöt ovat jo monelle tuntemattomia.
Kansanrunojen kielen tutkijan täytyy siten perehtyä myös niihin aiheisiin ja asia-
sisältöihin, joita kansanrunoissa esiintyy. Runoissa on aineksia useilta sukupolvilta
ja monilta eri seuduilta; samoin niissä on päällekkäin ja sekaisin pakanallisia ja
kristillisiä kerrostumia. Nämä eri kulttuurivaiheista ja kulttuuriympäristöistä kum-
puavat vaikutukset ovat runojen pitkän historian aikana limittyneet toisiinsa, muut-
tuneet ja hämärtyneet. Kansanrunoissa on aineksia eri aikakausien elintavoista,
uskonnosta, maailmankatsomuksesta ja yhteiskunnallisista oloista, mutta niihin ei
voi suhtautua historiakuvausina. Vanhat kansanrunot kertovat lähinnä ajattelun
ja uskomusten historiasta, vaikka ne ovatkin saattaneet tallentaa jälkiä myös his-
toriallisista elintavoista. (Kuusi 1980, 12–14; Sarmela 1994, 189; Siikala 1985,
308, 1987, 18–19; Tarkka 2005, 160–161.) Näiden näkökulmien lisäksi on huo-
mioitava myös runojen esittämistilanteista johtuva variaatio (ks. Harvilahti 1992,
27, 90–92, 145–147; Kallio 2013, 50, 78–79, 86–87), jotta kansanrunojen kielen
tutkimus on mahdollista.

Runojen ymmärtäminen ei ole haasteellista pelkästään sisällön, vieraiden sanojen
tai sanojen merkitysten muuttumisen vuoksi, vaan erityisen haasteensa sille anta-
vat morfologiset arkaismit. On tunnettava historiallista morfologiaa, jotta pystyy

analysoimaan nykykielille tuntemattomia muotoja. Runokieli on saattanut säilöä kielellisiä kivettyymiä, jotka muodostuvat monenlaisista morfologisista aineksista. Selvää on, että vanhojen runomuistiinpanojen tutkijan on hallittava vanhan kirjasuomen ortografia ja sen variaatio koko laajuudessaan sekä tunnettava runoille tyypilliset kielelliset piirteet.

SKVR XV:ssä on tehty Gananderin runoista folkloristista, tekstikriittistä analyysia, jota hyödynnän menetelmässäni. Käytän apuna Gananderin sanakirjan antamia selityksiä ja *Mythologia Fennicaa*, jossa suomalaista muinaisuskoa on selitetty laajasti. – Näin myös Ganander itse on oppaani matkalla kansanrunojen kertomusmaailmoin. Ganander antaa sanakirjassaan selityksen lähes jokaisen kansanrunositaateissa esiintyvän sanan merkityksestä. Näyttää jopa siltä, että Gananderin on ollut ”pakko” löytää selitys joka sanalle, ja siksi hänen selostuksensa eivät välttämättä täysin vastaa sitä, mitä sanoilla todella on tarkoitettu. Vertaankin epäilyttäviä merkityksen selityksiä muihin vanhoihin sanakirjoihin (Schroderus 1941 [1637]; Florinus 1976 [1678]; Juslenius 1968 [1745]; Renvall 1826; Wallin 1848; Lönnrot 1958 [1866–1880]), jotta saan näkökulmaa Gananderin merkitysten todennäköisyyteen.

Etsiessäni *Lypsäjän sanojen* erikoisille muodoille vertailutekstejä tai -tapauksia turvaudun *SKVR*:n sähköiseen korpukseen⁵ sekä Kotuksen sähköisen korpuksen vanhan kirjasuomen ja 1800-luvun kirjasuomen aineistoihin. Kun käytän ilmaisua ”samantyyppinen säe”, tarkoitan kielellisesti samantyyppisiä säkeitä, jotka eivät poikkea toisistaan suuresti äänneasultaan. On tapauksittain ratkaistava, milloin säkeet ovat kielellisesti riittävän samantyyppisiä. En siis viittaa tässä folkloristiikan termiin toisinto. Toisoinnoiksi lasken saman runon eri muistiinpanot. Toisinnot ovat sisällöltään samantyyppisiä mutta voivat poiketa yksityiskohdiltaan ja kieliasultaan huomattavastikin toisistaan. (Ks. esim. PT 1984, 47.)

Sähköisissä aineistoissa on menetelmän luotettavuuden kannalta aina se ongelma, että kaikkia variantteja ei välttämättä löydy, koska ortografia vaihtelee niin paljon. Olen ottanut tämän huomioon niin hyvin kuin se vain on mahdollista. Olen käyttänyt apunani teosta *Kirjasuomen kehitys* (Lehikoinen & Kiuru 2006) varmistaakseni, että olen ottanut hauissa huomioon mahdollisimman monipuolisesti erilaiset ortografiset asut.

Testaan menetelmääni yksittäisten säkeiden merkityksen selvittämisessä ja sitä kautta myös kokonaisen runohahmon välittämän viestin selvittämisessä. Pysin analyysini avulla selvittämään tutkittavanani olevien Gananderin säkeiden taustaa, merkitystä ja suhdetta muihin toisintoihin. Väitöskirjassani (Palola 2009) selvitin, kuinka Ganander on merkinnyt kokoelmansa runoihin sananloppuista k:ta, ja siksi rajasin väitöstutkimukseni ulkopuolelle *SKVR XV*:een hakasulkeisiin merkityt säkeet, jotka on täydennetty muiden kansanrunojen perusteella. Runosäkeiden hahmotus kokonaisuudeksi ei ollut työssäni oleellista, eikä sillä ollut edes

5 Väitöskirjatyössäni olen tarkistanut kaikki siteeraamani *SKVR*:n sähköisen korpuksen säkeet *SKVR*:n julkaistuista teoksista ja havainnut, että sähköisen korpuksen tekstit noudattavat varsin tarkasti painetun tekstin asua. Sähköisestä korpuksesta löytyi vain muutamia vähäisiä virheitä: jokunen pitkä äänne on korpuksessa merkitty lyhyeksi, kerran myös lyhyt pitkäksi, ja muutamia isoja alkukirjaimia ja pilkkuja puuttuu sähköisestä korpuksesta. Olen korjannut runoviitteet vastaamaan julkaistujen teosten asua.

merkitystä, vaikka sananloppuista k:ta sisältävien säkeiden merkitysten selvittämisessä runotekstin kontekstin huomioiminen olikin keskeistä.

Väitöstutkimukseni sivujuonteena pystyin ottamaan kantaa myös joihinkin *SKVR XV:n* konstruktioihin, vaikkei se tavoitteenani ollutkaan (ks. esim. Palola 2009, 144, 166–167). Erityisesti minua jäivät kiinnostamaan *SKVR XV:n* runoon 352 kootut säkeet. Konstruktio ei silti nytkään ole kysymyksenasettelussani etusijalla, vaan säkeiden merkitys yksin ja yhdessä. Kielitieteellinen analyysi edes yhdessä folkloristisen näkökulman kanssa ei voi rekonstruoida säkeitä, joita ei ole kenties koskaan ollutkaan, eikä ainakaan osoittaa niille paikkaa. Analyysi voi kuitenkin joko tukea *SKVR XV:n* esittämää hahmotelmaa tai osoittaa sen epävarmuuden. *SKVR XV:n* konstruktioihin on suhtauduttava suurella varauksella, mihin jo teoksen toimittajatkin kehottavat. Käsittääkseni Matti Kuusi ei ole käyttänyt runokokonaisuuksien koostamisessa omia runoilijanlahjojaan,⁶ vaan vankkaa tietämystään kalevalaisen runon olemuksesta, ja paikoin intuitiota.

Loppujen lopuksi menetelmäni esittelyssä ei ole kovinkaan oleellista, onko *SKVR XV:n* runon 352 hahmo ”oikea”, ”alkuperäinen” tai ”todellinen”, jos tällaisia adjektiiveja ylipäänsä on mahdollista vanhaan runoon yhdistää. Kiinnostukseni kohdistuu ennen kaikkea yksittäisten säkeiden merkitykseen ja siihen, mitä säkeet yhdessä runoteeman sisällöstä kertovat. Selvitän Gananderin säkeiden taustoja ja otan kantaa siihen, onko konstruktio runossa *SKVR XV 352* perusteltu. Siksi lähtökohtani ovat tässä analyysissä *SKVR XV:n* runon 352 säkeet, vaikka niitä kaikkia ei ole voitu Gananderin alkuperäisiksi säkeiksi osoittaaakaan. Pidän analyysissani rinnalla yhtä painokkaana myös Arvidsson-Berghin runoa *SKVR VI2 5527*, jonka perusteella Gananderin runoon *SKVR XV 352* on täydennetty hakasulkeiden sisällöt. Hormia (ks. 1961, 449; *SKVR XV*, 174) pitää Arwidssonin-Berghin runoa tai sen lähdetä ainakin osittain lähteenä Gananderin runon 352 säkeille. Esitän seuraavalla sivulla rinnakkain runojen *SKVR VI2 5527* ja *SKVR XV 352* säkeet sekä niille varovaisen, todennäköisimmän tulkinnan, joihin analyysini avulla olen päätenyt. Sarakkeessa ”Tulkinta” merkit ` ` tarkoittavat kyseisen sanan merkitystä nykykielistettynä.

6 Kuusi on käyttänyt runoilijanlahjojaan lähinnä rahvaanrunossa Raiskaus (*SKVR XV 207*; sähköpostitieto Senni Timoselta 15.9.2014).

SKVR VI₂ 5527

(Arwidsson-Bergh)

Tulek justoillen Iumala,
vätek velillen keralla,
älä sutuk suri luoja[a],
vilja andaisa vihastuk,
waika mi[e]het wälimasta,
wasta waimot wälin oppi,
annack kuolla minun omani,
kåkematak kåskematak
pikomatak pilkomatak,
siwun käyfwyk sirakainen,
kaufwas karfwas tårikainen,

käytäk woisen wuoren
päällä,
maitosen mäen nänällä,

lypsyön yxi yheksän,
kylän kaiken kymmänästä.

SKVR XV 352 (Ganander)

Heru, heru, herttaseni,
[anna maito, marjueni,]
hettehestä heiluvasta,
lähtehestä läikkyvästä.
Joet juoxovat Jumalan
Herran purot puurtelovat
[utarille uhkuville . . .]

Älä
viljan andaja vihastuk,
vaikka mjehet valinnosa,
vasta waimot valinnoopi
[Annack kuolla minun omani,]
kokemata(k), koskematak,
piko(a)mata(k), pilkko(o)mata(k)
Sivu(n) kä(yv)vyk Sirakainen,
kauwvas karvas Torikainen
!! pojjes karva-Torikainen !!
Käytäk karjani, [Jumala],
käytäk woisen wuoren päälle

maitosen mäen nenälle,
jotta juopi juomenetta . . .
Lypsyvöön yxi yhexän,
[kylän kaiken kymmänästä.]

Tulkinta

Heru, heru, herttaseni,
anna maito, marjaseni
hetteestä heiluvasta,
lähteestä läikkyvästä.
Joet juoksevat Jumalan
Herran purot uurtelevat
utarille uhkuville
Tule juustolle Iumala,
väätäydy wellille mukaan,
älä suutu suuri luoja,
viljan antaja vihastu,
vaikka `miehet hallitsevat juustoa nyt,
vastedes naiset`
anna olla (annak olla) minun omani,
kokematta koskematta
`vahingoittamatta`
`ohi menköön karhu`
kauas karva-Torikainen `karhu`
pois karva-Torikainen
Käytä karjani, Jumala,
käytä woisen wuoren päällä

maitoisen mäen nenällä,
jotta juopi juomaa
`lypsäköön jokainen kylän kymme-
nestä lehmästä yksinään yhtä paljon
kuin yhdeksän lehmää tavallisesti`

Runo SKVR XV 352 on erityisen vaikea tulkittava, sillä se sisältää runsaasti moni-
mutkaiselta tuntuvaa mytologista ainesta. Runo kuvaa juustomaidon ja -vellin esi-
koisuhria, jossa ensimmäisestä juustomaidosta uhrataan osa Jumalalle, minkä jäl-
keen miehet maistavat herkkua, mutta naisväki ottaa kuitenkin pääosaan omaan
käyttöön (SKVR XV, 174). Säkeitä "Tulek justoillen, Jumala, vätek velillen keralla",
ei ole Gananderin sanakirjassa tai *Mythologia Fennicassa*, vaan ne on täydennetty
runoon SKVR XV 352 Arwidsson-Berghin muistiinpanon pohjalta. Tulkitsen kuiten-
kin myös näitä säkeitä, sillä ne ovat lingvistisesti – ja käsittääkseni folkloristisesti
– tavattoman kiintoisia ja arvokkaita. Kuten edellä on tullut esille, täydennyksen
taustalla on vahva oletus siitä, että tämäntyyppiset säkeet ovat olleet Gananderilla
hallussa. Näin ne olisivat vaikuttaneet Gananderin käsitykseen ja tulkintaan runon
muista säkeistä.

Runon SKVR XV 352 ensimmäiset säkeet vaikuttavat kovin irrallisilta muihin säkei-
siin nähden, lukuun ottamatta ehkä viimeisiä säkeitä. Nähdäkseni Matti Kuusen aja-
tuksena on ollut hahmo ehkä hyvinkin pitkästä runosta, jonka pääteemana on ollut
juustomaidon ja -vellin esikoisuhri ja jossa yhdistyisi muitakin karjanhoitoon liit-
tyviä teemoja. En ole kuitenkaan löytänyt SKVR:n sähköisestä korpuksesta runoa,
jossa olisi yhdistetty säkeitä tai aiheita tämäntyyppisesti. Myöskään Gananderin
kokoelman muut karjanhoitoon yhdistetyt runot (SKVR XV, 172–174) eivät tuo

lisävaloa asiaan. Runon alkusäkeet eivät ole tutkimuskysymysteni kannalta kovinkaan kiinnostavia – ja niiden yhdistäminen runon SKVR XV 352 muihin säkeisiin näyttäisi tämänhetkisen tiedon perusteella erittäin uskalletulta –, joten en kohdistu niihin juurikaan huomiota. Mahdollistahan on, että osa Gananderin sanakirjasta löytyneistä säkeistä on liittynyt toisenlaisiin runoihin, esimerkiksi *Heru heru*-teeman teksteihin, tai jopa teksteihin, joita ei kenties ole koskaan edes tallennettu. Gananderin sanakirjasta (1997 s.v. herun, hete, puurtelee) käy selväksi, että säkeillä pyydetään lehmää lypsämään paljon maitoa:

heru herttaseni imper. säges åt koor, ök mjölck.
 hettehestä heiluwesta ifrån den porlande, gungande, blänckande källan, Run. v. kuolu, lietet
 puurtelee v. impers. watnet om wåren skår igenom | joet juoxowat Jumalan, Heran purot puurtelawat i. e. uurtawat | lumen läpi puurtelee i. e. lumen ja jään alta ja päältä juoxee wesi tijdar och skår sig fram.

Näkisin, että *SKVR XV*:n varmuusasteluokituksen⁷ mukaan runon XV 352 alkusäkeet kuuluisivat luokitukseen ”runon alkuperä on vain ehdotuksen tasolla” ja runon VI2 5527 kanssa yhtenevät säkeet taas luokitukseen ”selkeästi ja varmasti jonkin tunnetun ja säilyneen runon rinnakkaiskopio”, tai vähintäänkin luokitukseen ”kaikille runon sitaateille ei löydy vastinetta tunnetusta rinnakkaistekstistä”⁸. Jotta koko runon konstruktion saisi selvitystä, pitäisi tehdä huomattavan laajoja hakuja *SKVR*:n sähköisestä korpuksista, mihin taas tutkimuskysymykseni kannalta ei ole järkevää ryhtyä. Kiinnostukseni kohdistuu nimenomaan niihin *SKVR XV 352*:n säkeisiin, jotka esiintyvät Arwidssonin-Berghin runossa *SKVR VI2 5527*. Gananderin sanakirjassa kyseiset säkeet ovat hajallaan usean eri hakusanan alla. Seuraavassa esitän samalla rivillä aina saman hakusanan yhteydessä esiintyneet säkeet.

wilja: ”älä wiljan andaja wihastuk”
 walinto: ”waikka mjehet walinnosa, wasta waimot walinnoopi”
 kokema: ”anna olla kokematak, koskematak”
 pikoun: ”pikoamatak, pilkkomatak”
 sirakainen: ”siwu käwyk sirakainen, kauwwas karwas torikainen”
 torikainen: ”pojjes karwa torikainen”
 woinen: ”käytäk woisen wuoren päällä”
 maitoinen: ”käytäk karjani maitosen mäen nenellä”
 juomen: ”jotta juopi juomenetta”
 lypsän: ”lypsywöön yxi yhexän”

Jo tämä lyhyt katsaus säkeiden esiintymiseen Gananderin sanakirjassa osoittaa, kuinka pienistä sirpaleista *SKVR XV*:n toimittajat ovat Gananderin runohahmot koonneet. Gananderin metodina näyttäisi olleen ripotella hallussaan olleista kansanrunomuistiinpanoista tekstikatkelmia hakusanojen käyttöä valaiseviksi esimerkeiksi niihin kohtiin, joihin niiden katsoi sanakirjassaan sopivan. Olen etsinyt

7 Viittaan tällä luvussa ”Gananderin kansanrunoaineisto ja sen tausta” esittelemääni *SKVR XV*:n toimittajien määrittelyyn *SKVR XV*:n runohahmojen vastaavuudesta Gananderin alkuperäisen kokoelman runojen kanssa.

8 Ganander tunsu Berghin todennäköisesti itämurteiden alueelta kerätyn runokokoelman perusteellisesti. Hormia toteaa Berghin hallussa olleiden kopioiden ja Gananderin sanakirjan sitaattien vastaavan toisiaan niin tarkasti, että niiden täytyy olla kopioita samasta lähdetekstistä. (Hormia 1961, 70–73.)

säkeitä "Tulek justoillen, Jumala, vätek velillen keralla" Gananderin sanakirjasta, toistaiseksi tuloksetta. Ainakaan ju(u)sto-, wel(l)i-, vel(l)i-, keralla-, vä(ä)tek-, vä(ä)te-, wä(ä)tek-, wä(ä)te- ja tule-alkuisten muotojen yhteydessä ei tule esille mitään sellaista ainesta, josta saisi koottua kyseiset säkeet. Koska vertailurunossa muut edellä mainitut säkeet kuitenkin esiintyvät yhdessä, en pitäisi mahdollisena ajatusta, että Gananderillakin olisi ollut hallussaan "Tulek justoillen, Jumala, vätek velillen keralla" -tyyppiset säkeet.

Siitä, miksi näitä kyseisiä säkeitä ei sitten löydy Gananderin sanakirjasta tai muista teoksista, voidaan aina esittää arveluja. Kenties Ganander piti säettä "vätek velillen keralla" niin kummallisena, ettei halunnut tai arvannut kirjata sitä esimerkiksi mihinkään. Toisaalta Gananderin teksteihin tutustuneena otaksun, että juuri tuollaisen harvinaiselta vaikuttavan säkeen hän olisikin kirjannut, jos olisi sellaisen käsiinsä saanut. Tulla-verbistä taas oli luonnollisestikin jo muutenkin niin paljon esimerkkejä, että säettä "Tulek justoillen Jumala" ei enää tarvittu havainnollistamaan verbin käyttöä. Sen sijaan hakusanan juusto kohdalle olisi esimerkkejä mahtunut enemmänkin. Kenties Ganander ei saanut selvää muistiinpanostaan juuri noista säkeistä. Kenties niitä ei vain ole löydetty Gananderin teksteistä. – Kenties Ganander ei ole noita säkeitä koskaan nähnytkään.

Vätek on lingvistisesti hyvin erikoinen ja mielenkiintoinen muoto. Gananderin sanakirjassa ei ole muotoja vä(ä)tek tai vä(ä)te. Hänellä esiintyy kyllä vä(ä)t-vartalolisia muotoja, kuten:

wäännän, wäännin l. wäänsin, wääntänyt, wääntää l. wäändää l. wäätä v. a., *wäännetään*, -ttijn, -nnetty, -ttää v. p. wrider, wänder, wranger, it. malar, drager på handqwarn, Run. contorqveo, circum ago, wänämä aesth. | *pois wäändää wihast afböja wrede* | *wääten* p. part. wridandes | *käydä wääten* gå slängandes med kroppen åt båda sijdor, krumma sig. (Ganander 1997 s.v. wäännän).

wäätään toisaalle wändes til et annat sinne (Ganander 1997 s.v. *toi*).

widia l. witia, -an s. kädja, häls käd, catella (*käädyt*) | *teki kullaiset widiat teljexi kuorin eteen* 1 Reg. 6:21 | *wäätyt widiat wridna länck band*, Exod. 28:14 (Ganander 1997 s.v. widia).

Rakenteeltaan vätek lienee konsonanttivartaloinen (*väät + te + k > *väätek > vätek) refleksiivinen yksikön toisen persoonan imperatiivi verbistä väätä (ks. Hakulinen 2000, 80–81). Merkitykseltään se vertautuu nykykielen muotoon wääntäydy. Merkitys 'wääntäytyä' sopii hyvin runon yhteyteen, kun ajatellaan sen merkitystä läheisenä verbin 'tulla' merkitykselle. Gananderin sanakirjan antaman näytön perusteellakin väätä-verbi voidaan yhdistää wääntää-verbin. Myös Renvallilla (1826 s.v. wäännän) ja Lönnrotilla (1958 s.v. wäätä) esiintyy wäätä-verbi wääntää-verbin synonyymina.

Kontekstin perusteella vaikuttaa selvältä, että myös säkeellä "vätek velillen keralla" kutsutaan Jumalaa juustoherkulle, eli se on paralleeli säkeelle "Tulek justoillen, Jumala". Nämä säkeet eivät täydellisinä tosin esiinny paralleelina SKVR:n sähköisessä korpuksessa muissa runoissa kuin Arwidssonin-Berghin runossa SKVR VI2 5527. Sen sijaan imperatiivimuodot tules ja wäätes esiintyvät paralleelina

(ks. esim. SKVR VII4 1615 "Ukko v[anha] V[äinämöinen], tules tänne, väätes tänne miehen ainoan avuksi"). Myös säkeet "tulek pian wälehen joufwuk, wälehemin tarfwitan, wätek saunahan salo, ilman uxen ullfwomata" (SKVR VI2 4656), "Neitsyt Maaria emoni, Rakas äiti armollinen, Tule tänne tarvitaan, [V]ääte tänne välehen" (SKVR VII4 2766) ja "Tule juustoille, jumala, Maitovellille vetäse, Älä suutu, suuri luoja, Viilin antaja vihastu" (SKVR X2 4300) tukevat osaltaan tulkintaani säkeiden merkityksestä. Kaiken kaikkiaan säe "vätek velillen keralla" on erittäin harvinainen säe ja siksikin tavattoman arvokas.

Edellä esitetyn tiedon avulla *Lypsäjän sanojen* teksti aina säkeeseen "vasta waimot valinnoopi" saakka on jotakuinkin ymmärrettävää: Jumalaa pyydetään juustoherkulle ja pyydetään olemaan suuttumatta. Suuttumisen syyhyn voidaan etsiä selitystä runon säkeistä "vaikka mjehet valinnosa, vasta waimot valinnoopi". Säkeet ovat Gananderin sanakirjassa (1997 s.v. walinto) hakusanan *walinto* 'waskande, stöpande, ostgörande' (eli suomeksi 'huuhtova, valava, juustoa valmistava') kohdalla, mutta Ganander ei selitä kyseisiä säkeitä sen enempää. – Kenties säkeet ovat tuntuneet Gananderistakin ylivoimaisilta! Gananderin sanakirjassa ovat myös säkeet "waik' on mjehet woolimaisa, wasta waimot woolinoopi", joita hän selittää seuraavasti: "fast männerna nu wälja, äro i göromålet, dock äro qwinnorne härnäst i detta handa mänget, Run" eli suomeksi vapaasti käännettynä "vaikka miehet nyt ottavatkin, saavat naiset seuraavaksi koko määrän". Ganander antaa hakusalle *woolin* merkitykset "wäljer ut" (päättää, valita), "hafwer öfwerhand" (olla yliote), "handterar" (käsitellä). (Ganander 1997 s.v. woolin.)

Vielä kolmas samankaltainen säepari, "mjehet wolinnosa, wasta waimot wallinnoopi", löytyy Gananderin sanakirjasta hakusanan *wolinto* (valinta, valitseminen) kohdalla, ja sen selitys kuuluu "i fritt behag, karlarne råda, en an gång qwinnorna" eli suomeksi "miehillä on nyt vapaa nautinto, mutta toisen kerran se on naisilla" (Ganander 1997 s.v. wolinto). Kuusi (ks. 1990, 388) on yhdistänyt nämä Gananderin säkeet *Paha mieli metsähisen* -teemaan, jossa miehet valittavat sitä, etteivät pysty metsässä tai pellolla nälkäisenä raataessaan vahtimaan naisväkeä, joka hyörii ruokapatojen äärellä kotona ja kenties ahmii koko ajan herkkuja. Tämä ajatus sopiikin hyvin yhteen Gananderin ruotsinnosten perusteella saatavasta kuvasta säkeiden merkityksestä.

Mitä nämä wolin- ja walin-ainekset sitten ovat? Ganander on yhdistänyt ilmauksen "on woolimaisa" verbeihin "valita, vallita, hallita" ja muodot valinnosa ja valinnoopi nominiin "valava, juustoa valmistava". Ganander näyttää systemaattisesti pitävän erillään valin- ja volin-ainekset muutoin, mutta säkeissä "vaikka mjehet valinnosa, vasta waimot valinnoopi" lienee kyse siitä, että Gananderilla – taikka hänen mahdollisella lähteellään – on mennyt a:n ja o:n merkintä tai tulkinta sekaisin. Lisäksi säkeessä "wasta waimot wallinnoopi" kummastuttaa a:llisen verbin yhdistäminen valitsemiseen ja hallintaan. Siinä voi olla kysymys siitä, että geminaatallinen walin-aines yhdistyisi hallintaan ja valintaan liittyviin merkityksiin, kun taas walin-aines valamiseen ja juuston valmistamiseen liittyviin merkityksiin. Kyse voi olla tosin siitäkin, että muodossa *wallinnoopi* on a:n ja o:n merkintä tai tulkinta sekoittuneet. Ensimmäisen tulkintavaihtoehdon puolesta puhuu se, että Ganander yhdistää säkeen "wasta waimot wallinnoopi" sanakirjassaan myös verbiin vallita ja selittää

säettä seuraavasti: "härnäst må qvinnorna råda". Nominille *woli* antaa Ganander merkitykset "magt, frihet" ja selityksen "matkamjehellä on woli kulkia kunga tah-too". (Ganander 1997 s.v. wallitzen, woli.)

Paha mieli metsähinen -teema lienee ohjannut Gananderia wolin- ja walin-ainesten sekä niitä sisältävien runosäkeiden käsittelyssä sanakirjassa. Gananderilla näyttäisi olleen tästäkin runosta (ks. Palola 2009, 242) hallussaan useita eri versioita (kopioita ja/tai toisintoja), joissa säkeiden sisältö ja jopa merkitys ovat voineet vaihdella. Jos oletetaan, että kaikki edellä käsitellyt wolin- ja walin-ainesta sisältävät säkeet kuvaavat juustomaidon ja -vellin esikoisuhria *Paha mieli metsähinen* -teeman pohjalta, täytyisi säkeiden merkitys olla karkeistettuna jotakuinkin seuraavanlainen: 'miehet hallitsevat/ottavat juustoa nyt, mutta sitten naiset ottavat sen haltuunsa' tai 'naiset valmistavat juuston ja miehet maistavat sitä'. Jumalalle siis ikään kuin vakuutetaan: "älä suutu, sillä miehet kyllä saavat maistaa ensin, ja vaimot pitävät sitten huolta lopusta", eli todistellaan, että juuston valmistuksessa menetellään kuten kuuluukin.

Kielellisesti aidoimmalta kansanrunomateriaalilta vaikuttaisivat kokonaisanalyysin perusteella säkeet "waik' on mjehet woolimaisa, wasta waimot woolinoopi" ja "mjehet wolinnosa, wasta waimot wallinnoopi". Säkeet "vaikka mjehet valinnosa, wasta waimot valinnoopi", jotka SKVR XV:ssä on yhdistetty Gananderin runoon *Lypsäjän sanat*, perustunevat nekin aitoon kansanrunomateriaaliin, mutta lingvistisestä näkökulmasta niissä on ongelmia. Muodoissa *valinnosa* ja *valinnoopi* täytyy olla kyse joko a:n ja o:n sekaantumisesta (alkuperäiset muodot olisivat siis olleet *volinnosa* ja *volinnoopi*) tai geminaatta-l:n merkitsemisestä yhdellä konsonantilla. Jälkimmäinen oli vanhan kirjasuomen ortografiassa tavallista, mutta o:ta ei vanhassa kirjasuomessakaan merkitty a:lla. Sitä kyllä voitiin merkitä å:lla, jolloin merkinnän sekoittuminen a:han ei enää olisi ihmekään.

Jos ajatellaan, että säkeiden merkitys olisi 'naiset valmistavat juuston ja miehet maistavat sitä', edellyttäisi se vielä suurempia muutoksia säkeiden kieliasussa kuin päätyminen tulkintaan 'miehet hallitsevat juustoa nyt, mutta sitten naiset'. Säkeiden "mjehet wolinnosa, wasta waimot wallinnoopi" merkitys saattaisi liittyä siihen, mutta silloin pitäisi olettaa, että säkeen "wasta waimot wallinnoopi" muodossa *wallinnoopi* yksinäiskonsonanttia olisi merkitty geminaatta-l:llä, mikä taas ei sovi yhteen vanhan kirjasuomen ortografian kanssa. Jos taas säkeet "vaikka mjehet valinnosa, wasta waimot valinnoopi" yhdistettäisiin naisten juuston valmistamiseen ja miesten maistamiseen, olisi muodossa *valinnosa* merkitty geminaatta-l:ää yhdellä konsonantilla tai sitten sekoitettu o:n tai å:n merkintä a:han. Säkeiden "waik' on mjehet woolimaisa, wasta waimot woolinoopi" tulkitseminen tämän merkitysvaihtoehdon perusteella ei taas olisi tarkoituksenmukaista laisinkaan.

Näyttäisi, että Ganander on hahmottanut nimit *walinto* 'valava, juustoa valmistava tai syövä' ja *wolinto* 'valinta, valitseminen'. Muissa kansanrunoissakin esiintyy *voli* merkityksessä 'valta, hallinta' ja walin-aines viittaamassa valamiseen ja valeluun (ks. esim. SKVR I4 99, SKVR I4 273, SKVR I4 980, SKVR III1 170, SKVR III1 396, SKVR III1 905). Myös Renvallin ja Lönnrotin sanakirjat tuovat omalta osaltaan selvitystä tähän Gananderin säesekamelaskaan ja jopa vahvistavat noiden

kummallisilta vaikuttavien muotojen woolia ja wolinto olemassaoloa. Renvall (1826 s.v. woli) nimittäin antaa hakusanan woli yhteydessä muodon wolinto ja selittää sitä seuraavasti: "Willkühr I. Recht zu thun, - -, mies on wolinnossa ei waimo marito debetur potestas superior non uxori" eli suomeksi "miehelle annetaan valta tai lupa, ei vaimolle". Lisäksi Renvallilla (1826 s.v. wolin) on verbi woliam, jota hän selittää: "nach Willkühr handeln". Lönnrot (1958 (1866–1880) s.v. wolinta) antaa hakusanelle wolinta eli wolinto selityksen "(woliam) = woli (valta)", mutta verbiä wooliam ei hänellä ole. Eriyisen oleellista on, että Renvallin sanakirjassaan antaa esimerkkiä "mies on wolinnossa ei waimo" ei ole Gananderin sanakirjassa. Se tuskin on siis periytynyt Renvallin aineistoon ainakaan suoraan Gananderilta, vaan voidaan esittää oletus, että woli-vartalollinen aines perustuisi aitoon kielelliseen materiaaliin ja Gananderin runosäkeet ovat todellakin voineet sisältää woli-vartalollista ainesta.

Arwidssonin-Berghin runossa (SKVR VI 5527) säkeet "waika mi[e]het wälimasta, wasta waimot wälin oppi" eivät näyttäisi tukevan Gananderin tulkintaa vastaavien säkeiden merkityksestä. Luultavasti Gananderilla on ollut eri kopio tai muistiinpano tästä runosta kuin Berghillä, koska hän on kirjoittanut sanakirjaansa säkeet Berghin kopiosta poikkeavasti. Gananderin lähteenä on voinut tuki olla myös muita, osin samankaltaisia toisintoja, useitakin. Juuston valmistaminen ja syöminen ("valinnosa" ja "valinnoopi") sopisi runon aiheeseen paremmin kuin Berghin "wälimasta" ja "wälin oppi". Tämä saattaa selittyä sillä, että vaikka Gananderilla ja Berghillä olisikin ollut lähteenään sama runo tai toisinto, todennäköisesti Berghillä on ollut huonokuntoisempi muistiinpano säkeistä kuin Gananderilla (ks. SKVR XV, 174). Bergh on saattanut tulkita a:t ä:ksi tai jopa merkitä a:ta ä:llä. Kun vielä otetaan huomioon, kuinka horjuvaa vielä 1700-luvulla oli yhteen ja erilleen kirjoittaminen, alkaa näyttää siltä, että myös Berghin säkeissä voisi olla sama sanoma kuin Gananderilla: "wälimasta" saattaisi hyvinkin olla vastine Gananderin kirjoittamalle valinnosa-sanalle ja "wälin oppi" sanalle valinnoopi.

Olen tulkinnut säkeitä "[Annack kuolla minun omani] kokemata(k), koskemata(k), piko(a)mata(k), pilkko(o)mata(k)" ja "Sivu(n) kä(yv)vyk Sirakainen, kauvvas karvas Torikainen" väitöskirjassani (ks. Palola 2009, 184–185). Säkeillä pyydetään, että karja saisi olla turvassa ja rauhassa kaikelta pahalta sekä loitsitaan karhua (poetismeilla sirakainen ja torikainen) pysyttelemään poissa lehmän luota. Gananderin runoon SKVR XV 352 on täydennetty Berghin runosta SKVR VI 5527 hakusulkeiden sisältö "[Annack kuolla minun omani]" tarpeettomasti, sillä Gananderin sanakirjassa (1997 s.v. kokema) esiintyy runoteksti "anna olla kokemata(k), koskemata(k)", jota Ganader selittää seuraavasti: "lät wara utan at nasa och widröra". Nähdäkseni tämäntyyppiset katkelmat sopisivat Gananderin runokonstruktion SKVR XV 352. Berghin kopion "kuolla" lienee muistiinkirjaajan hahmotusvirhe: imparatiivin "annak" loppu-k:n on tulkittu liittyvän infinitiiviin "olla" ("annak olla" > "anna kolla" > "anna kuolla"). Myös SKVR XV:n toimittajat arvelevat, että säkeessä pitäisi lukea "annak olla" (SKVR XV, 174).

Lopuksi runossa anellaan: "käytäk karjani, [Jumala], käytäk voisen vuoren päälle". Säkeet nivoutunevat runon alun aihepiiriin, jossa pyritään varmistamaan loitsun avulla hyvä maidontuottavuus. Seuraavat säkeet "maitosen mäen nenälle, jotta

juopi juomenetta... Lypsyvöön yxi yheksän, [kylän kaiken kymmänestä]!” vahvistavat tulkintaa. Ganander (1997 s.v. lypsän) selittää sanakirjassaan: ”lypsyvöön yxi yhexän en må mjölcka, så mycket, som nijo, Run.”

Gananderin sanakirjassa (1997 s.v. käytän, nenä) ja luonnollisesti siten myös *SKVR XV*:ssäkin on muodot *päälle* ja *nenälle*, mutta *Gananderin sanakirjan lähteissä* (Hormia 1961, 449), jossa säkeet ovat Berghin runosta *SKVR VI2 5527*, vastaavat kohdat kuuluvat ”päällä”, ”nänällä”. Runon kommentissa *SKVR XV*:ssä arvellaan ä:n ja e:n sekoittumisen Berghin tekstissä johtuvan siitä, että runon käsikirjoitus on tehty korvakuulolta eikä muistiinkirjaaja ole aina pystynyt erottamaan äänteitä eikä pitkiä ja lyhyitä vokaaleja toisistansa (*SKVR XV*, 174). Loogisempi tässä olisi kyllä nimenomaan adessiivi (päällä, nenällä) eikä allatiivi (päälle, nenälle).

Gananderin sanakirjassa (1997 s.v. woinen) on myös säe ”käytäk woisen wuoren päällä”, jossa postpositio (päällä) on allatiivin sijasta adessiivissa. Nämä säkeet on *SKVR XV*:ssä yhdistetty Painajaisen sanoihin runossa 305 (*SKVR XV*, 146). Loogiselta tuntuisi, että säkeet olisivat toisinpäin: Runossa 305 olisi säe ”käytäk woisen wuoren päälle”, eli painajaista ei toivota vain käytettävän vuorella vaan johdatettavan vuorelle ja jätettävän sinne. Sen sijaan runon 352 kontekstiin sopisi luontevammin säe ”käytäk woisen wuoren päällä”, eli ajatuksena voisi olla, että lehmää käytetään voisella vuorella maito-onnen takaamiseksi ja tuodaan sitten takaisin. Muotojen *päällä* ja *päälle* vaihtelussa saattaa olla kyse pelkästään ortografiastakin: e:n merkintää ä:llä esiintyy jonkin verran Gananderin runoissa (ks. Palola 2009, 194–195).

LOPUKSI

Tässä artikkelissa olen tarkastellut vanhaa kalevalamittaista kansanrunoutta kielellisen tutkimuksen kohteena ja esitellyt oman ratkaisuni folkloristis-lingvistisen menetelmän soveltamisesta vanhojen kansanrunojen tutkimuksessa. Näkisin hyödylliseksi rakentaa uudelleen folkloristiselle ja fennistiselle keskustelulle sellaista yhteyttä, joka tukisi molempia tieteenaloja vanhan kalevalamittaisen kansanrunon tutkimuksessa. Esittelemälleni filologiselle tekstikriittiselle tutkimusmenetelmälle läheiseksi näen erityisesti intertekstuaalisen luennan ja kontekstisidonnaisen tekstivertailun. Nykyfolkloristiikan esityskeskisellä suuntauksella on taas sociolingvistiikan kanssa yhteisiä tutkimuskysymyksiä.

Fennistinä olisin iloinen yhteistyöstä folkloristien kanssa myös puhekielen rekisterien ja runokielen suhteeseen sekä runonlaulajien idiolekteihin liittyvissä kysymyksissä. Erityisesti laulurekisterien lingvistiseen tarkasteluun olisi folkloristisella kysymyksenasettelulla annettavaa. Etnopoetiikan näkemys runonlaulusta kielellisenä tekona on kielitieteen kannalta kiehtova ajatus. Kiintoisaa olisi myös selvittää, millainen merkitys laulajien ja muistiinmerkitsijöiden semanttisella tietoisuudella on ollut runoaineistojen variaatioon.

Kansanrunoihin kielellisen tutkimuksen aineistona on suhtauduttu fennistikassa kriittisesti, mihin on osin painavat syytkin. Paljolti riippuu kuitenkin kysymyksenasettelusta ja tutkimuksen näkökulmasta, sopiiko vanha runo kielellisen

tutkimuksen aineistoksi. Kun tutkimusaiheena on runokieli sellaisena kuin se on kirjattu, muodostavat kansanrunotekstit lingvistille luotettavan ja monipuolisen tutkimusaineiston. Filologisen analyysin avulla on mahdollista saada kansanrunoista arvokasta tietoa runoaineiston laadusta, runokielen rakenteesta, sen äänne- ja muoto-opista sekä sanastosta, kielen arkaistisimmista piirteistä sekä runojen kirjaajan ja tulkitsijan käsityksestä kielen rakenteesta (ks. Palola 2009, 238–240).

Runokielen tutkimuksen laiminlyöntiin on saattanut vaikuttaa sekin, että tutkimus on ollut kovin työlästä. Nykyisin käytössä oleva sähköinen SKVR-tietokanta helpottaa runokielen tutkimusta, kun laajat aineistot on mahdollista käydä kohtuullisella työmäärällä systemaattisesti läpi. Sähköisten aineistojen kautta tutkijalle avautuvat aivan uudenlaiset mahdollisuudet massiivisten aineistojen hyödyntämiseen ja niiden kielellisen materiaalin keskinäiseen vertailuun.

Kansanrunotekstit ovat nähdäkseni käypää materiaalia myös perinteisen murteen-tutkimuksen areenalla – ei kertomassa saantialueensa murteesta, vaan eri alueiden runokielen murrepiirteistä. Kun mielenkiinto lisäksi kohdistetaan vaikkapa kansanrunojen sanastoon, eivät runojen muistiinmerkitsemiseen liittyvät seikat nouse enää niin merkittäviksi ongelmiksi tutkimukselle kuin ne äänne- ja muoto-opillisten piirteiden tarkastelussa voivat nousta. Jotta tutkimus on lähdekriittisesti kestävä, täytyy tutkittavan aineiston tausta selvittää perusteellisesti.

Pidän arvokkaana tutkimuskohteena myös kirjurin osuutta siihen, millaisia kansanrunotekstit ovat. Tällaisessa kysymyksenasettelussa vanhojen kansanrunojen keräämiseen ja tallentamiseen liitetyt kiistämättömät lähdekriittiset ongelmat jäävät taka-alalle. Vanhat runot voivat säilöä sellaista arkaistista tietoa kielestä, jota muualle ei ole tallentunut. SKVR-materiaalissa piilee selvitettävää kielihistorian harrastajalle, vaikkapa säkeissä ”läksi emä etsimähek” (SKVR I2 1170), ”kateen koan eitek” (SKVR VII3 125, 126) ja ”eikä maallen maltaisesak” (SKVR VI1 731) sekä Gananderin sanakirjasta (1997 s.v. näna) löytyneessä irtosäkeessä ”rahin rautaisen nänijk”. Mammutinluita vai kirjurin virheitä? Tällaisiin kysymyksiin ei voi ilman perusteellista kielellistä ja folkloristista analyysia vastata. Vahinko olisi, jos sellaiset kysymykset sivuutettaisiin kokonaan ja kuitattaisiin runokielen erikoiset piirteet vain vaikkapa runomitan tuottamaksi tai ”runokielisyyden kummallisuuksiksi”.

Lyhyesti esittelemäni lingvistis-folkloristisen tutkimusmenetelmän olen havainnut sopivan erityisen hyvin vanhojen kansanrunojen kielen tutkimukseen. Tässäkin artikkelissa jo yhden runon ja sen muutamien vaikeasti avautuvien säkeiden tulkinnan kautta sain vahvistusta väitöskirjani (Palola 2009, 236, 238–241, 243–244) havaintoihin Gananderin runoaineiston laadusta ja hänen käsityksistään paitsi suomalaisesta mytologiasta myös kansanrunojen kertomusmaailmoiden tuntemuksesta. Gananderilla on selvästi ollut monista runoista hallussaan useita eri versioita, kopioita ja toisintoja – sellaisia arvokkaita muistiinpanoja, joita ei ole meidän päiviimme muualla säilynyt ja joita muilla ei ole välttämättä edes ollut hallussaan. Analyysin avulla myös *Lypsäjän sanojen* monimutkainen maailma ja sen haastaviksi osoittautuneet säkeet avautuivat nykylukijallekin paremmin ymmärrettäviksi.

Analyysini valaisi myös *SKVR XV*:n runokonstruktioiden taustaa ja niiden oikeutusta sekä Gananderin runomateriaalin ja hänen lähdetekstiensä suhteita. Gananderin aineiston tarkka analyysi paljastaa uusia piirteitä tuonaikaisesta runokielestä ja tarkentaa *SKVR XV*:ssä esitettyjä tulkintoja. Näkisin, että *SKVR XV*:n hahmotelma runossa 352 on kokonaisuuden kannalta hatarahko. Pidän kyllä mahdollisena, jopa todennäköisenä, että Gananderilla on ollut hallussaan "Tulek justoilten, Jumala, vätek veliillen keralla" -tyyppiset säkeet, vaikka niitä ei hänen teoksistansa ole löydettykään. Vertailutekstinä olevassa Arwidssonin-Berghin runossa (*SKVR VI 5527*) mainitut säkeet esiintyvät yhdessä, ja ne näyttäisivät vaikuttaneen Gananderin tulkintaan muiden säkeiden merkityksistä. Sen sijaan *SKVR XV*:n runon alku- ja loppusäkeiden yhdistäminen juustomaidon ja -velliin esikoisuhria kuvaileviin säkeisiin on nähdäkseni epävarmaa. Runon 352 kontekstiin sopisi myös luontevammin säe "käytäk woisen wuoren päällä" kuin *SKVR XV*:ssä siihen yhdistetty säe "käytäk woisen wuoren päälle". Huomattavaa on myös se, että Gananderin sanakirjasta (1997 s.v. kokema) olisi löytynyt mallit säkeille "anna olla kokematak" ja "anna olla koskematak", jotka olisivat sopineet Gananderin runoon *SKVR XV 352* paremmin kuin siihen Berghin runosta *SKVR VI 5527* täydennetty "[Annack kuolla minun omani]".

Lingvistiikan kannalta erityisen merkityksellistä on analyysi *wolin-* ja *walin-*ainesten esiintymisestä Gananderin runokokoelmassa sekä sanakirjassa. Selvensin näiden aineiden keskinäistä suhdetta ja tulkitsin runoa *Lypsäjän sanat* myös niiden kautta. Renvallin ja Lönnrotin sanakirjojen antaman todistusaineiston pohjalta on perusteltua väittää, että kielessä on todella esiintynyt vastaavia tapauksia kuin Ganander on sanakirjaansa kirjannut. Arvokkaita tällaisista huomioista tekee se, että tällaisia arkaistisia muotoja ja kielenkäyttötapoja ei ole muissa kielentutkimuksen lähteissä säilynyt. Omalta osaltaan tämäkin lyhyt analyysi vahvisti jo väitöskirjassani (Palola 2009, 244) painottamaani seikkaa: vaikka runokieli on oma kielenkäytön lajinsa, se ei ole silti sekavaa vaan osoittautuu systemaattiseksi kokonaisuudeksi. Runokielen tutkimukseen tarvitaan vahvaa folkloristista ja lingvististä osaamista. Ennen kaikkea: runokieltä kannattaa ja täytyykin tutkia, sillä sen perusteellinen tarkastelu täydentää ja monipuolistaa fennististä tutkimusta oleellisesti.

Outi Lehtipuro (2006, 3) toteaa: "On kiehtovaa ajatella, mitä folkloren ymmärryksellemme olisi tapahtunut, jos kumppanuus lingvistiikan kanssa olisi jatkunut strukturalismia pidemmälle". Yhtä kiehtovaa on ajatella ja toivottavasti myös nähdä, mitä fennistiselle kansanrunouden tutkimukselle voisi tapahtua syvässä vuoropuhelussa folkloristiikan kanssa.

LÄHTEET

Tutkimusaineistot

Ganander, Christfrid 1984 [1789]: *Mythologia Fennica, eller förklaring öfver de nomina propria deastrorum, idolorum, locorum, virorum & c. eller afgudar och afgudinnor, forntidens märkelige personer, offer och offerställen, gamla sedvänjor, jättar, troll, ... / af Christfrid Ganander*. 4. painos (muuttumaton lisäpainos, 3. p. 1960, joka on näköispainos alkuper. julk.: Åbo, 1789.) Helsinki: SKS.

Ganander, Christfrid 1997: *Nytt Finskt Lexicon I–III*. (Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen.) Helsinki: SKS & Kotus

SKVR-tietokanta. Suomen Kansan Vanhat Runot [online.] < <http://www.finlit.fi/skvr/> > [24.4.2015.]

SKVR XV = Kuusi, Matti & Timonen, Senni (toim.) 1997: *Suomen Kansan Vanhat Runot XV: Runoja Henrik Florinuksen, Kristfrid Gananderin, Elias Lönnrotin ja Volmari Porkan kokoelmista*. Helsinki: SKS.

Kirjallisuus

Anttonen, Pertti 2004: Kalevala etnopoettisesta näkökulmasta. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS. 375–394.

Apo, Satu 1981: Suomalais-karjalainen kansanrunous. – Kai Laitinen (toim.), *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava. 13–95.

Finnegan, Ruth 1977: *Oral Poetry: its nature, significance and social context*. Cambridge: Cambridge University Press.

Florinus, Henrik 1976 [1678]: *Nomenclatura*. Näköispainos Henrik Florinuksen vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta. Helsinki: SKS.

Forsberg, Hannele 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Helsinki: SKS.

Frog 2013: Limited Sources, Boundless Possibilities: Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts. – *RMN Newsletter* 7: 18–34.

Hormia, Osmo 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. Helsinki: SKS.

Haavio, Martti 1967: *Suomalainen mytologia*. Helsinki: WSOY.

Hakulinen, Lauri 2000 [1979]: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Harvilahti, Lauri 1992: *Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta*. SKST 522. Helsinki: SKS.

Harvilahti, Lauri 2004: Vakiojaksot ja muuntelu. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS. 194–214.

Hautala, Jouko 1960: Sanan mahti. – Hautala, Jouko (toim.), *Jumin keko. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta*. Helsinki: SKS, 7–42.

- Heikel, I. A. 1940:** Helsingin yliopisto 1640-1940. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hormia, Osmo 1960:** Gananderin sanakirjan kansanrunoaineokset. Lisensiaatin-työ. Helsingin yliopisto, folkloristiikan laitos F 87.
- Hormia, Osmo 1961:** *Gananderin sanakirjan lähteet*. Helsinki: SKS.
- HYLKILÄ, Annikki 1984:** *Reisjärven ja Kärsämäen runosanastoa. Murremaantieteellinen tutkimus Suomen kansan vanhat runot -teokseen Reisjärveltä, Haapajärveltä ja Kärsämäeltä tallennettujen kansanrunojen sanastosta*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Hymes, Dell 1981:** *'In vain I tried to tell you': essays in Native American ethnopoetics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hyvönen, Jouni 2004:** Lönnrotin eläytyminen kansanrunojen maailmaan. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS. 299–339.
- Itkonen, Erkki 1936:** *A. A. Borenius-Lähteenkorva: Kansanrunouden kerääjä ja tutkija*. Helsinki: SKS.
- Jansa, Marja 1984:** *Sotkamon runosanastoa. Murremaantieteellinen tutkimus Suomen kansan vanhat runot -teokseen Sotkamosta tallennettujen kansanrunojen sanastosta*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Juslenius, Daniel 1968 [1745]:** *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Näköispainos. Helsinki: SKS.
- Kallio, Kati 2013:** *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Helsingin yliopisto: Helsinki. [online.] < <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9566-5> > [20.4.2015.]
- Karlisson, Fred & Enkvist, Nils Erik 2000:** *Suomalais-ugrilaisen kielten tutkimus. – Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Porvoo: WSOY. 239–252.
- Katajamäki Sakari & Lukin, Karina 2013:** *Textual Trails from Oral to Written Sources. An introduction. – RMN-newsletter 7. Limited sources, boundless possibilities: textual scholarship and the challenges of oral and written texts*. Eds. Lukin, Karina & Frog & Katajamäki, Sakari. [online.] < http://www.helsinki.fi/folkloristikka/English/RMN/RMN_7_Dec_2013_Limited_Sources_Boundless_Possibilities.pdf > [24.4.2015.] 8–17.
- Korhonen, Mikko 1987:** *Kalevalamitan varhaishistoria. – Suomalais-Ugri-laisen Seuran Aikakauskirja 81*. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura. 175–191.
- Koski, Mauno 1967:** *Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue I. Semanttinen tutkimus*. Turku: Turun yliopisto.
- Krohn, Kaarle 1918:** *Kalevalankysymyksiä I. Opas Suomen kansan vanhojen runojen tilaajille ja käyttäjille ynnä suomalaisen kansanrunouden opiskelijoille ja harrastajille*. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura.
- Kuusi, Matti 1949:** *Sampo-eepos. Typologinen analyysi*. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura.
- Kuusi, Matti 1962:** *Suomalaisten sananlaskujen ensiesiintymiä vuoden 1642 Raamatussa. – Virittäjä 66: 395–399.*
- Kuusi, Matti 1963:** *Sananparsiston rakenneanalyysin terminologiaa. – Virittäjä 67: 339–348.*
- Kuusi, Matti 1969:** *"Myydyn neidon" varhaistekstit. – Kalevalaseuran vuosikirja 49: 112–123.*

- Kuusi, Matti** 1978: Kalevalakielen kysymyksiä. – *Virittäjä* 82: 209–225.
- Kuusi, Matti** 1980: *Kalevalaista kertomaruotta*. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Matti**: Kuka tutkisi sanakirjoja? – *Virittäjä* 89: 485–490.
- Kuusi, Matti** 1990: *Vanhan kansan sananlaskuviisuus. Suomalaisia elämänohjeita, kansanaporismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544–1826*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Laitinen, heikki 2004**: Anni Tenisovan Marian virsi. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS. 157–193.
- Lauerma, Petri** 2001: Larin Parasken epiikan metriikasta. – *Virittäjä* 105: 44–58.
- Lauerma, Petri** 2004: *Larin Parasken epiikan kielellisestä variaatiosta*. Helsinki: SKS.
- Lehikoinen, Laila & Kiuru, Silva** 2006: *Kirjasuomen kehitys*. 6. painos, uudistettu laitos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Lehtinen, Tapani** 1979: *Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia. Suomen avajaa, karkajaa -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtipuro, outi 2006**: Folkloresta ja folkloristiikasta. Voiko tieteen kehitystä ennustaa? – *Elore* 13(2) [online.] < www.elore.fi/arkisto/2_06/leh2_06.pdf > [24.4.2015.]
- Leino, Pentti** 1982: *Kieli, runo ja mitta*. Helsinki: SKST 376.
- Leino, Pentti** 1986: *Language and metre. Metrics and the metrical system of Finnish*. Helsinki: SKS.
- Leskinen, Heikki & Särkkä, Tauno** 1985: Arhippa ja Miihkali Perttusen sampojako. – Leskinen, Heikki & Mielikäinen, Aila (toim.), *Ongelmoita oppimia. Näkökulmia Kalevalaan ja kansanrunouteen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 39–61.
- Lönnrot, Elias** 1958 [1866–1880]: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II*. Helsinki: WSOY.
- Marjaniemi, Martti** 1977: *Hailuodon runosanastoa. Murremaantieteellinen tutkimus Suomen kansan vanhat runot -teoksen Hailuodosta tallennettujen kansanrunojen sanastosta*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Mielikäinen, Aila** 1985: Murteen osuus eteläsavolaisissa kansanrunoissa. – Leskinen, Heikki & Mielikäinen, Aila (toim.), *Ongelmoita oppimia. Näkökulmia Kalevalaan ja kansanrunouteen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 63–84.
- Mustaparta, Anna** 1995: *Kussa on tuli tuuviteltu, vaaputeltu valkiainen? Murremaantieteellinen tutkimus Pyhäjärven kansanrunojen sanastosta*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- Niemi, A. R.** 1896: *Tutkimus Sakari Topelius vanhemman runokeräyksistä*. Helsinki: SKS.
- Niemi, A. R.** 1923: *Lisiä 1700-luvun runonkeräyksen historiaan*. Helsinki: WSOY.
- Nuutinen, Liisa** 1997: Christfrid Ganander ja hänen elämäntyönsä. – Ganander 1997, IX–XVII.
- Palander Marjatta** 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Helsinki: SKS.
- Palola, Elina** 2001: *Imperatiivin ja optatiivin tunnusten k-loppuisuus Christfrid Gananderin kansanrunokokoelmassa*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.

- Palola, Elina** 2009: *Arkaismi, konteksti ja kirjuri. Sananloppuisen k:n merkintä Christfrid Gananderin kansanrunokokoelmassa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Paunonen, Heikki** 1974: *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I. Johdanto. Yksivartaloisten kaksitavujen monikon genetiivi suomen murteissa*. Helsinki: SKS.
- Pentikäinen, Juha** 1995: Kristfrid Ganander mytologina. – Kristfrid, Ganander 1995 [1789]: *Mythologia Fennica*. [Klaukkala]: Recallmed. 133–159.
- Penttinen, Yrjö** 1941: Huomioita Aug. Ahlqvistin keräämien eteläkarjalaisten kansanrunojen kielestä. – *Virittäjä* 45: 219–228.
- Porthan, Henrik Gabriel** 1983 [1768]: *Suomalaisesta runoudesta*. Helsinki: SKS.
- PT 1984** = *Perinnetieteen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston Kansanrunoustieteen laitos.
- Pääkkönen, Irmeli** 2005: *Ahkeroimia. Piirteitä Carl Niclas Keckmanin elämäntyöstä*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Renvall, Gustaf** 1826: *Suomalainen Sana-Kirja 1–2 = Lexicon lingua Finnicae, cum interpretatione duplici, copiosiore latina, brevior germanica*. Turku: Aboae, Frenckell.
- Räisänen, Alpo** 1980: Suomessa 1900-luvulla harjoitetun fennistiikan juonteita. – Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Symposium Turussa 30.11.–1.12.1979 (1980). Esitelmät ja kommentit. Turku: Turun yliopisto. 43–52.
- Saarinen, Jukka** 1991: Miihkali Perttusen Päivölän virsi. – Laaksonen, Pekka & Mettomäki, Sirkka-Liisa (toim.): *Kolme on kovaa sanaa: kirjoituksia kansanperinteestä*. Kalevalaseuran vuosikirja. Helsinki: SKS. 193–208.
- Saarinen, Jukka** 2013: Behind the text: reconstructing the voice of a singer. – *RMN-newsletter. Limited sources, boundless possibilities : textual scholarship and the challenges of oral and written texts*. Eds. Lukin, Karina & Frog & Katajamäki, Sakari. [online.] < http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/English/RMN/RMN_7_Dec_2013_Limited_Sources_Boundless_Possibilities.pdf > [24.4.2015.] 34–43.
- Sadeniemi, matti** 1951: *Die Metrik des Kalevala-verses*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Sarajas, Annamari** 1956: Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa. Helsinki: WSOY.
- Sarmela, Matti** 1994: Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Helsinki: SKS.
- Sarv, Mari** 1998: Language and poetic metre in regilaul. – *Folklore. Electronic Journal of Folklore*. [online.] < <http://www.folklore.ee/folklore/vol7/maripar.htm> > [24.4.2015.]
- Schroderus, Ericus** 1941 [1637]: *Lexicon Latino-Scondicum*. Uppsala: Långmanska kulturfonden.
- Siikala, Anna-Leena** 1985: *Kansanusko*. Eripainos teossarjasta Suomen historia, osa 3. Espoo: Weilin+Göös.
- Siikala, Anna-Leena** 1999: *Suomalainen šamanismi. Mielikuvien historiaa*. 3. painos. Helsinki: SKST 565.
- Tarkka, Lotte** 2004: *Viisaampansa vieressä maannut*. Genrejen välinen vuorovaikutus kalevalamittaisessa runossa. – Siikala, Anna-Leena & Harvilahti, Lauri & Timonen, Senni (toim.), *Kalevala ja laulettu runo*. Helsinki: SKS. 215–269.

- Tarkka, Lotte** 2005: Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921. Helsinki: SKS.
- Tarkka, Lotte** 2013: *Songs of the Border People: Genre, Reflexivity, and Performance in Karelian Oral Poetry*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Tedlock, Dennis** 1983: *The Spoken Word and the Work of Interpretation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Timonen, Senni** 1998: Matti Kuusen viimeinen työ. – *Hiidenkivi. Suomalainen kulttuurilehti* 5(1): 11.
- Timonen, Senni** 2004: Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan. SKST 963. Helsinki: SKS.
- Wallin, Johan Fredrik** 1848: Suomen- Wenäjän- ja Ruotsinkielinen Sana-Kirja/J. F. Wallinilta. I–II. Hämeenlinna: Nordenswan.

Sähköpostikeskustelut

Senni Timonen 9.3.2005, 17.1.2008, 15.9.2014

Filosofian tohtori Elina Palola toimii tuntiopettajana suomen kielen oppiaineessa Oulun yliopistossa.